

ΕΛΛΗΝΙΚΑ

ΘΕΛΩ

ΝΑ

ΣΟΥ

ΜΙ

Λ

ΗΣΩ

ΕΝΑ ΒΙΒΛΙΟ ΔΙΑΓΕΝΕΑΚΩΝ ΔΙΑΛΟΓΩΝ ΚΑΙ ΥΠΕΡΒΑΣΗΣ

ΘΕΛΩ ΝΑ ΣΟΥ ΜΙΛΗΣΩ

ΕΝΑ ΒΙΒΛΙΟ ΔΙΑΓΕΝΕΑΚΩΝ ΔΙΑΛΟΓΩΝ ΚΑΙ ΥΠΕΡΒΑΣΗΣ

Ελληνική έκδοση - Σεπτέμβριος 2021

MOTHERS AND DAUGHTERS *narratives on sexuality
& relationships*

*Aziza Khalidi & Χριστίνα Καϊλή,
μαζί με τις γυναίκες από Κύπρο και Λίβανο που μοιράστηκαν τις ιστορίες τους.*

Το πρόγραμμα Μητέρες και Κόρες

Η συγγραφή αυτού του βιβλίου έγινε στο πλαίσιο του Προγράμματος “Μητέρες και Κόρες: Αφηγήσεις για τη Σεξουαλικότητα και τις Σχέσεις” (Αρ. 198).

Χρηματοδότηση

Το πρόγραμμα χρηματοδοτήθηκε από το Anna Lindh Foundation Network με τη συγχρηματοδότηση της Ευρωπαϊκής Ένωσης (www.annalindhfoundation.org).

Εταίροι

Μεσογειακό Ινστιτούτο Μελετών Κοινωνικού Φύλου (MIGS) - Συντονιστής
Κυπριακός Σύνδεσμος Οικογενειακού Προγραμματισμού (ΚΣΟΠ)
Collective for Research and Training Development - Action (CRTD.A.)

Συγγραφείς

Aziza Khalidi & Χριστίνα Καϊλή, μαζί με τις γυναίκες από Κύπρο και Λίβανο που μοιράστηκαν τις ιστορίες τους.

Ερευνητική ομάδα (αλφαβητική σειρά)

Αλεξία Σιακού, Claude Boustani Hajjar, Jilnar Al Baghdadi, Leila Zaini, Μαργαρίτα Καψού, Μαρία Αγγελή, Oday Naji, Randa Al Dayeh, Sara Abou Zaki, Στάλω Λέστα and Zeina Abdel Khalik.

Σχεδιασμός και Γραφιστική Επιμέλεια

Μύρια Κονναρή

Επιμέλεια & μετάφραση

Storyline Creatives (Αγγλική), Aziza Khalidi (Αραβική), Elsa Eli Rizk (Αραβική), Μιχάλης Λαλιώτης (Ελληνική), Χριστίνα Καϊλή (Ελληνική)

Δήλωση αποποίησης ευθύνης

Το περιεχόμενο αυτής της δημοσίευσης αποτελεί αποκλειστική ευθύνη του Μεσογειακού Ινστιτούτου Μελετών Κοινωνικού Φύλου, του Κυπριακού Συνδέσμου Οικογενειακού Προγραμματισμού (ΚΣΟΠ) και του Collective for Research and Training Development - Action (CRTD.A.) και δεν εκφράζουν απαραίτητα τις θέσεις του Anna Lindh Foundation ή της Ευρωπαϊκής Ένωσης.

© Μεσογειακό Ινστιτούτο Μελετών Κοινωνικού Φύλου, Λευκωσία, Κύπρος

ISBN 978-9963-711-93-2 (ebook)

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΠΡΟΛΟΓΟΣ	7
<i>κεφάλαιο ένα</i>	8
ΕΙΣΑΓΩΓΗ: ΤΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΜΗΤΕΡΕΣ ΚΑΙ ΚΟΡΕΣ	
<i>κεφάλαιο δυο</i>	9
Η ΣΧΕΣΗ ΜΗΤΕΡΑΣ-ΚΟΡΗΣ: ΕΝΝΟΙΟΛΟΓΙΚΟ ΠΛΑΙΣΙΟ	
Οι συνεντεύξεις με μητέρες-κόρες	9
Συμμετοχική έρευνα σε καιρούς αβεβαιότητας	10
<i>κεφάλαιο τρία</i>	11
ΤΟ ΤΑΞΙΔΙ. ΟΙ ΑΦΗΓΗΣΕΙΣ: ΕΝΑ ΨΗΦΙΔΩΤΟ ΑΠΟ ΙΣΤΟΡΙΕΣ	
Κύπρος	11
Μηνύματα και αξίες για τη θηλυκότητα, τη σεξουαλικότητα και τις σχέσεις	11
Καθοριστικές στιγμές στο ταξίδι μητέρας-κόρης	15
Διαγενεακές προκλήσεις	18
Προσωπική ικανότητα αυτενέργειας και αμοιβαία μάθηση για την κοινωνική αλλαγή	19
Προς υγιέστερες σχέσεις μητέρας-κόρης μέσω της κοινωνικής αλλαγής	23
Λίβανος	25
Μηνύματα και αξίες για τη θηλυκότητα, τη σεξουαλικότητα και τις σχέσεις	25
Καθοριστικές στιγμές στο ταξίδι μητέρας-κόρης	29
Διαγενεακές προκλήσεις, εντάσεις και αντιθέσεις	30
Προσωπική ικανότητα αυτενέργειας και αμοιβαία μάθηση για την κοινωνική αλλαγή	32
Προς υγιέστερες σχέσεις μητέρας-κόρης μέσω της κοινωνικής αλλαγής	33
<i>κεφάλαιο τέσσερα</i>	35
ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ ΚΑΙ Ο ΤΡΟΠΟΣ ΝΑ ΠΡΟΧΩΡΗΣΟΥΜΕ	
ΥΠΟΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ ΚΑΙ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ	36
ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ ΚΑΙ ΣΚΕΨΕΙΣ ΑΝΑΓΝΩΣΤΩΝ/ΡΙΩΝ	38

OVER

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Ο σκοπός αυτού του βιβλίου ιστοριών είναι να αποτελέσει εργαλείο εμπειρικής και σχεσιακής μάθησης βασισμένο στις αφηγήσεις εκείνων που συχνά είναι αποκλεισμένες από το δημόσιο λόγο. Το βιβλίο περιέχει μια συλλογή από τις ιστορίες και τις εμπειρίες που αναδύονται από το διαγενεακό διάλογο ανάμεσα σε εννέα μητέρες και τις κόρες τους από την Κύπρο και το Λίβανο. Η ποικιλία, η πολλαπλότητα των εμπειριών τους φέρνουν στο προσκήνιο δυναμικά στοιχεία της σχέσης μητέρας-κόρης που μπορούν να εμπνεύσουν. Υπογραμμίζουμε τον αντίκτυπο της σχέσης τόσο για τον ατομικό μετασχηματισμό όσο και για την κοινωνική αλλαγή.

Το βιβλίο προσπαθεί να μεταδώσει γνώσεις μέσα από ένα ψηφιδωτό ιστοριών που συλλαμβάνουν τα κοινά στοιχεία των εμπειριών μητέρας-κόρης. Δεν επιδιώκει τη σύγκριση, αλλά την προβολή και την ανταλλαγή εμπειριών. Έχουμε επίσης συμπεριλάβει τις εντυπώσεις και τις σκέψεις μας σε συνομιλία με αυτές τις ιστορίες για να υπογραμμίσουμε τα επιστημονικά θέματα που διερευνώνται στο πρόγραμμα Μητέρες και Κόρες. Αυτό το βιβλίο ιστοριών πρέπει να προσεγγίζεται σαν έργο τέχνης. Προσφέρουμε στον αναγνώστη και την αναγνώστρια το χώρο για να βυθιστεί στις εμπειρίες των γυναικών και να συμβάλει στην ερμηνεία τους.

Dr Aziza Khalidi και Δρ Χριστίνα Καϊλή

κεφάλαιο ένα

ΤΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΜΗΤΕΡΕΣ ΚΑΙ ΚΟΡΕΣ

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Στο πλαίσιο των σημερινών πολλαπλών κρίσεων, οι γυναικείς φωνές παραμένουν συχνά αποκλεισμένες από τις αποφάσεις και οι συζητήσεις που αφορούν το κοινωνικό φύλο, τη σεξουαλικότητα και τις σχέσεις. Οι αφηγήσεις και οι ιστορίες των γυναικών πάνω σε αυτά τα ζητήματα –που σε μεγάλο βαθμό παραμένουν ταμπού– απουσιάζουν από τον δημόσιο διάλογο και τις δημόσιες αντιπαραθέσεις. Την ίδια στιγμή, οι πολιτικές αποφάσεις συχνά δεν αντανακλούν τις συγκεκριμένες πραγματικότητες και ανάγκες των γυναικών. Στη διαδικασία αυτή, είναι επίσης σημαντικό ότι εστιάζουμε στις φωνές φιωμένων και ιδιαίτερα περιθωριοποιημένων ομάδων γυναικών.

Στο πλαίσιο αυτό, η σχέση μητέρας-κόρης μπορεί να δράσει δυναμικά σαν αγωγός για την προσωπική ενδυνάμωση, την προσωπική ικανότητα αυτενέργειας και την αποτελεσματικότητα στη λήψη αποφάσεων σχετικά με τους έμφυλους ρόλους, τη σεξουαλικότητα και τις σχέσεις.

Το πρόγραμμα Μητέρες και Κόρες έβαλε μητέρες και τις ενήλικες κόρες τους σε έναν διαμεσολαβούμενο διάλογο για με τις εμπειρίες τους σχετικά με το φύλο, τη σεξουαλικότητα και τις σχέσεις. Ο διάλογος και η αφήγηση ιστοριών ανάμεσα σε μητέρες και κόρες βοήθησε να αποκαλυφθούν σημαντικές όψεις αυτής της διαγενεακής αλληλεπίδρασης και του τρόπου με τον οποίο διαμορφώνει το ταξίδι των έμφυλων εμπειριών, της κοινωνικοποίησης καθώς και την κατασκευή αντιλήψεων και στάσεων σχετικά με τη σεξουαλικότητα στην κοινωνία μας. Το πρόγραμμα υλοποιήθηκε ταυτόχρονα στην Κύπρο και το Λίβανο, με σκοπό να φανερωθούν οι διαπολιτισμικές διαστάσεις αυτών των ζητημάτων στην περιοχή της ανατολικής Μεσογείου.

Εξαιτίας της πανδημίας του COVID-19, οι διάλογοι ανάμεσα στις μητέρες και τις κόρες πραγματοποιήθηκαν διαδικτυακά. Με τη συναίνεση κατόπιν ενημέρωσης των συμμετεχουσών, οι συνομιλίες καταγράφηκαν για να παρουσιαστούν στο βιβλίο. Ελπίζουμε ότι οι ιστορίες του βιβλίου αυτού θα δώσουν αφορμή για περαιτέρω διάλογο και ευαισθητοποίηση στους νέους ανθρώπους και το ευρύτερο κοινό σχετικά με τις εμπειρίες των γυναικών, τις έμφυλες νόρμες και τα σεξουαλικά δικαιώματα.

κεφάλαιο δυο

Η ΣΧΕΣΗ ΜΗΤΕΡΑΣ-ΚΟΡΗΣ

ΕΝΝΟΙΟΛΟΓΙΚΟ ΠΛΑΙΣΙΟ

Στο πλαίσιο του προγράμματος «Αφηγήσεις από μητέρες και κόρες για τη σεξουαλικότητα και τις σχέσεις», πραγματοποιήθηκε μια σειρά από διαγενεακούς διαλόγους στην Κύπρο και το Λίβανο, από το Μάρτιο μέχρι τον Ιούνιο του 2021.

Κατά τη σύνθεση αυτού του βιβλίου, ο στόχος μας ήταν να ακούσουμε τις φωνές των γυναικών που ήθελαν να συμμετάσχουν και να μοιραστούν τις εμπειρίες τους. Κατά μία έννοια, ήταν μια συμμετοχική διαδικασία εθνογραφικής έρευνας, η οποία συνοδεύτηκε και ενισχύθηκε από τη δευτερογενή μας έρευνα.

Τη δευτερογενή έρευνα αποτέλεσε μια επισκόπηση της σχετικής βιβλιογραφίας σχετικά με τους διαγενεακούς διαλόγους ανάμεσα σε μητέρες και κόρες. Ο σκοπός της δευτερογενούς έρευνας ήταν να χαρτογραφήσει τις μεθοδολογίες και άλλες πληροφορίες για να εκτιμηθεί η κατάσταση της ισότητας των φύλων και της σεξουαλικής και αναπαραγωγικής υγείας και δικαιωμάτων (ΣΑΥΔ) στις δύο χώρες. Συγκεκριμένα, η έρευνα εστίασε στα πιο πρόσφατα δεδομένα, τη νομοθεσία, το εκπαιδευτικό πλαίσιο και τις κυρίαρχες κοινωνικές νόρμες για αυτά τα ζητήματα και παρουσίασε σκέψεις για τα εμπόδια, τα κενά και τις περιοχές παρέμβασης για την εφαρμογή των ΣΑΥΔ. Η δευτερογενής έρευνα συνέβαλε στον οδηγό της συζήτησης που χρησιμοποιήθηκε για το συντονισμό μιας σειράς συνομιλιών με μητέρες και κόρες σχετικά με την ισότητα των φύλων, τη σεξουαλικότητα και τις σχέσεις στην Κύπρο και το Λίβανο.¹

Για την εθνογραφική έρευνα ζητήθηκε από μητέρες και κόρες ζουν στην Κύπρο και στο Λίβανο να συμμετάσχουν σε ζεύγη σε συνεντεύξεις εις βάθος. Επιλέχτηκαν συνολικά 9 ζεύγη. Το ηλικιακό φάσμα για τις μητέρες που συμμετείχαν ήταν 35-60 ετών και για τις κόρες 18-33 ετών.

Καθώς η έρευνα ήταν ποιοτική, είχε ως στόχο να προσκαλέσει μια ποικιλόμορφη ομάδα όσον αφορά την ηλικία, τον σεξουαλικό προσανατολισμό, τον τόπο κατοικίας καθώς και τη γεωγραφία (αστική ή αγροτική).

Με την έρευνά μας σχηματίσαμε έναν οδηγό συνέντευξης, που χρησιμοποιήθηκε για το συντονισμό των συνεντεύξεων με τις μητέρες και τις κόρες. Συνολικά τα θέματα του οδηγού αφορούσαν τις σχέσεις μητέρας-κόρης και τη δυνατότητά τους να επιφέρουν κοινωνική αλλαγή.

ΟΙ ΣΥΝΕΝΤΕΥΞΕΙΣ ΜΕ ΜΗΤΕΡΕΣ-ΚΟΡΕΣ

Με βάση την έρευνά μας (Berger, 2018· Brock και Jennings, 1993· Lesch και Kruger, 2005· Matyastik Baier και Wampler, 2008) αποφασίσαμε να πραγματοποιήσουμε τις συνεντεύξεις με τις μητέρες και τις κόρες πρώτα χωριστά και κατόπιν μαζί.

Το πρώτο στάδιο έδινε στις συμμετέχουσες έναν ασφαλή χώρο στον οποίο μπορούσαν να στοχαστούν πάνω στις ατομικές τους εμπειρίες, τα αισθήματα και τις περιστάσεις της ζωής τους ανοιχτά, χωρίς να φιλτράρουν τις απαντήσεις τους. Το δεύτερο στάδιο έδωσε τη δυνατότητα για αμοιβαία επιβεβαίωση και ενδυνάμωση που διευκόλυναν τη συζήτηση και συνέβαλαν ώστε να παραχθεί μια πολύμορφη και διαγενεακή ανάλυση.

Έτσι οι συνεντεύξεις δομήθηκαν ως εξής:

1. 45 λεπτά - συνέντευξη με τη μητέρα
2. 45 λεπτά- συνέντευξη με την κόρη
3. 30 λεπτά - κοινή συνομιλία

Αυτό συνάδει επίσης με την αναστοχαστικότητα στις φεμινιστικές μεθοδολογίες και τη συμμετοχική έρευνα, που περιλαμβάνουν την αμοιβαία αναγνώριση των ρόλων των γυναικών στις πατριαρχικές κοινωνίες και των πολιτιστικών αποσκευών που μπορούν να διαμορφώσουν την ταυτότητα και την ικανότητα αυτενέργειας των γυναικών.

Οι προσωπικές αφηγήσεις που περιλαμβάνονται στο βιβλίο έχουν σεβαστεί τις αρχές της συναίνεσης και της ανωνυμίας, για παράδειγμα μέσω της χρήσης ψευδωνύμου.

ΣΥΜΜΕΤΟΧΙΚΗ ΕΡΕΥΝΑ ΣΕ ΚΑΙΡΟΥΣ ΑΒΕΒΑΙΟΤΗΤΑΣ

Λαμβάνοντας υπόψη το διαφορετικό πολιτιστικό πλαίσιο, καθώς και την πολιτική αστάθεια και για τις δύο χώρες, η ασφάλεια του χώρου της έρευνας ήταν ύψιστης σημασίας. Εξασφάλισαμε έναν ασφαλή χώρο, εμπιστευτικότητα, ανωνυμία, και κρατήσαμε επαφή με τις συμμετέχουσες παρά την πανδημία και τη συνεχιζόμενη οικονομική και ανθρωπιστική κρίση.

Παρά το χρονικό πλαίσιο του προγράμματος, καταφέραμε να πραγματοποιήσουμε συμμετοχική έρευνα με μοναδικά δημογραφικά στοιχεία. Είχαμε την τύχη να διαθέτουμε πλούτο πληροφοριών/ γνώσης από γυναίκες από την Κύπρο και το Λίβανο (ανάμεσά τους και Σύριες προσφύγισσες), που σε κάποιο βαθμό μας είχαν δοθεί από συνεργαζόμενα δίκτυα αλληλεγγύης και ομάδες προβληματισμού που μας επέτρεψαν να έχουμε πρόσβαση σε συμμετέχουσες από πολλές και περιθωριοποιημένες κοινότητες.

Σε αυτούς τους καιρούς αναταραχών και μέσα σε ασταθή περιβάλλοντα, οι ανάγκες των γυναικών σε ζητήματα σεξουαλικότητας, σχέσεων και αναπαραγωγικών δικαιωμάτων χάνουν την προτεραιότητά τους στο δημόσιο διάλογο. Σαν απάντηση, αυτό το βιβλίο ιστοριών θέλει να συνεισφέρει και να εμπλουτίσει το δημόσιο διάλογο, αναδεικνύοντας την ποικιλομορφία στο πολιτιστικό, θρησκευτικό, εθνοτικό, σεξουαλικό και κοινωνικοοικονομικό υπόβαθρο των γυναικών, στο κοντινό γεωγραφικά πλαίσιο της Κύπρου και του Λιβάνου στο χώρο της ανατολικής Μεσογείου.

κεφάλαιο τρία

ΤΟ ΤΑΞΙΔΙ. ΟΙ ΑΦΗΓΗΣΕΙΣ.

ΕΝΑ ΨΗΦΙΔΩΤΟ ΑΠΟ ΙΣΤΟΡΙΕΣ

Το κεφάλαιο αυτό παρουσιάζει μια ιστορία ιστοριών. Ένα ψηφιδωτό αφηγήσεων υπό το πρίσμα της σχέσης μητέρας-κόρης στην Κύπρο και το Λίβανο. Οι ιστορίες παρουσιάζουν τον τρόπο με τον οποίο μητέρες και κόρες διαχειρίζονται τη δυναμική της σχέσης τους σε καθοριστικά σημεία της ζωής τους, ιδίως σε σχέση με τη θηλυκότητα, τη σεξουαλικότητα, τα αναπαραγωγικά δικαιώματα και τις σχέσεις.

Παρουσιάζονται δύο διακριτά αλλά συνδεδεμένα πολιτισμικά πλαίσια στην περιοχή της Μεσογείου. Τα παραθέματα από τις συνεντεύξεις συγκεντρώθηκαν και κατηγοριοποιήθηκαν με βάση τις παρακάτω θεματικές

1. Μηνύματα για τη θηλυκότητα, τη σεξουαλικότητα και τις σχέσεις
2. Καθοριστικές στιγμές στο ταξίδι μητέρας-κόρης
3. Διαγενεακές προκλήσεις, εντάσεις και αντιθέσεις
4. Προσωπική ικανότητα αυτενέργειας και αμοιβαία μάθηση με στόχο την κοινωνική αλλαγή
5. Προαγωγή υγιέστερων σχέσεων μητέρας-κόρης μέσω της κοινωνικής αλλαγής

ΚΥΠΡΟΣ

ΜΗΝΥΜΑΤΑ ΚΑΙ ΑΞΙΕΣ ΓΙΑ ΤΗ ΘΗΛΥΚΟΤΗΤΑ, ΤΗ ΣΕΞΟΥΑΛΙΚΟΤΗΤΑ ΚΑΙ ΤΙΣ ΣΧΕΣΕΙΣ

Οι κοινωνικές προσαγές για τη μητρότητα και γενικά για τον ρόλο της γυναίκας είναι συχνά μη ρεαλιστικές, φέρνοντας στην επιφάνεια μια σύγκρουση ανάμεσα στο ιδεατό και την πραγματικότητα. Η σχέση μητέρας-κόρης, μέσα από τις αφηγήσεις των γυναικών, φαίνεται να είναι ένα πεδίο αμφισβήτησης αυτών των προσαγών και η παραδοχή της αδυναμίας προσέγγισης του ιδεατού γίνεται ο δρόμος για την εμβάθυνση της σχέσης.

Η μητρότητα ως επιτέλεση:

ανταπόκριση στα κοινωνικά πρότυπα ή έκφραση συναισθημάτων και ευαλωτότητας;

Κάτια (μητέρα) και Άννα (κόρη)

Κάτια: Δεν ήθελα να αποτύχω στα μάτια των κορών μου... Νομίζω η φάση που δέχεσαι την ευαλωτότητα και θέλεις να είσαι αληθινή, θεωρώ ότι είναι η πιο δυναμική φάση της ζωής σου. Δηλαδή, εγώ τη μεγαλύτερη δύναμη την πήρα τη στιγμή που έδειξα στα παιδιά μου να καταλάβουν ότι ξέρετε, δεν είμαι τέλεια. Είμαι άνθρωπος κάνω και εγώ την επανάστασή μου. Η ώρα που ο άνθρωπος δέχεται την ευαλωτότητα του νομίζω ότι είναι η πιο σημαντική στιγμή στη ζωή του, γιατί από εκεί ξεκινά η πραγματική εξέλιξη.

Άννα: Κατάλαβα ότι στο τέλος της ημέρας, οι γονείς μου δεν είναι τέλειοι. Οπότε άρχισα να βλέπω τα πράγματα από τη δική της πλευρά και έκανε και εκείνη το ίδιο... Δεν περίμενα ποτέ ότι θα έχουμε αυτή τη σχέση που έχουμε σήμερα και ξέρω ότι ό,τι και να γίνει έχω έναν άνθρωπο που πάντα προσπαθεί για το καλύτερο και για μένα και για όλους γύρω του.

Αναστασία (μητέρα) και Δανάη (κόρη)

Αναστασία: Είμαι άτομο που εκφράζεται, είμαι άτομο που κλαίει από χαρά, που κλαίει από λύπη. Τους έδωσα την ευκαιρία να μου πουν μαμά όχι, είσαι λάθος. Θέλω να μαθαίνω και τους το είπα: κάντε με καλύτερη... δεν πρέπει να νιώθουν ότι οι μαμάδες δεν είναι πλάσματα που κάνουν λάθη...

κάνουν κακές σχέσεις, τσακώνονται, κάνουν κακά πράγματα. Δεν ξέρω αν έχει πολύ κόσμο γενικά που αφήνει να φανεί η ευαλωτότητα του ή η αδυναμία του στο παιδί του. Για μένα είναι πολύ καθαριστικό το να λες συγγνώμη στο παιδί σου, γιατί το μαθαίνεις ότι δικαιούται και εκείνο να κάνει λάθη, να πει συγγνώμη και να εξελιχθεί.

Δανάη: Το πρώτο πράμα που θυμάμαι να μου λέει είναι ότι το να είσαι ευαίσθητη, πιο ευάλωτη δεν είναι απαραίτητα αδυναμία. Νομίζω αυτό επηρέασε το πώς αναπτύσσω εγώ τις σχέσεις μου. Η μαμά μου μου λέει ότι το είχε παράπονο ότι δεν εκφράζεται τόσο πολύ ο πατέρας μου και επειδή πάντα όλοι μου λένε ότι είμαι ίδια ο μπαμπάς μου, εγώ το έχω περισσότερο έγνοια στις σχέσεις μου το να εκφράζομαι καλύτερα.

Εκπαίδευση και ανεξαρτησία

Μέσα από τις αφηγήσεις των μητέρων ξεχώρισαν κάποιες αξίες τις οποίες οι μητέρες θεώρησαν σημαντικό να περάσουν στις κόρες τους. Η ανεξαρτησία υπήρξε μια κεντρική έννοια στις αφηγήσεις των μητέρων. Η ανεξαρτησία, έτσι όπως την ορίζουν οι μητέρες παίρνει διαφορετικές μορφές όπως είναι η εκπαίδευση, η οικονομική ανεξαρτησία, η κυριαρχία απέναντι στις προσωπικές επιλογές, ο αυτό-ορισμός του σώματος και της ζωής.

Στέφανι (μητέρα) και Μέλανι (κόρη)

Όταν ήρθαμε στην Κύπρο, ο σκοπός της ζωής μιας κοπέλας ήταν να παντρευτεί. Οι γονείς έπρεπε να χτίσουν ένα σπίτι, τέτοια πράγματα. Η στάση μου ήταν πάντα ότι δεν είναι δική μου ευθύνη να σου χτίσω ένα σπίτι, ευθύνη μου είναι να φροντίσω να μορφωθείς ώστε να μπορέσεις να είσαι ανεξάρτητη. Δεν θέλω να εξαρτάσαι από κανέναν. Γι' αυτό προσπάθησα συνειδητά να σου μιλάω για την εκπαίδευση και για όταν θα πήγαινες στο πανεπιστήμιο. Δηλαδή δεν μιλούσα για το μαγείρεμα, δεν έλεγα πόσο σημαντικό είναι να μάθεις να ράβεις... Μόνο πρόσφατα, της πήρα στα γενέθλιά της μια ραπτομηχανή και μερικά μαθήματα ραπτικής γιατί σκέφτηκα ότι θα ήταν χρήσιμο να ξέρει και τώρα είναι λιγότερο καταναλωτική, οπότε σκέφτηκα ότι θα ήταν κάτι ωραίο. Οι συζητήσεις πάντα εστίαζαν στο να γίνει ανεξάρτητη, για μένα αυτό ήταν πολύ σημαντικό.

Ισότητα των φύλων στην εκπαίδευση και την απασχόληση

Αθηνά (μητέρα) και Ναταλία (κόρη)

Αθηνά: Κάνουμε συζητήσεις για τη θέση της γυναίκας ότι πρέπει να έχουν ίσα δικαιώματα οι γυναίκες. Τις αδικίες που συμβαίνουν στον κόσμο τις συζητάμε συνέχεια μες το σπίτι. Βέβαια, και το Σινεμά που σπουδάζει είναι και πάλι εντελώς ανδροκρατούμενο... είναι μετρημένες στα δάχτυλα των χεριών οι cinematographers που δουλεύουν στο Hollywood. Ας πούμε, μπορείς να βρεις δυο στο Hollywood παρόλο που υπάρχει η παρεξήγηση ότι στα δημιουργικά επαγγέλματα έχει πιο πολλές οι γυναίκες. Οπότε τελικά, δεν έχει σημασία να έχει πιο πολλές γυναίκες βιολόγους παρά cinematographers. Η ανισότητα υπάρχει παντού. Για την ισότητα με τον ίδιο ακριβώς τρόπο που μεγάλωσα τη Ναταλία, μεγάλωσα και τον Άρη (γιος), δεν είχα κανένα διαφορετικό κριτήριο και για τα θέματα της ανεξαρτησίας και του δυναμισμού, θεωρώ ότι δεν πρέπει να υπάρχει διαφορά από το να είσαι αγόρι ή κορίτσι.

Ναταλία: Σίγουρα ο τρόπος που σκέφτομαι έχει διαμορφωθεί, από τον τρόπο που σκέφτεται η μητέρα για την κριτική σκέψη, να τα ψάχνω μόνη μου και να αποφασίζω μόνη μου.

Αγάπη για τον εαυτό, φροντίδα και θετικότητα για το σώμα

Αναστασία (μητέρα) και Δανάη (κόρη)

Αναστασία: Παρόλο που εγώ μέχρι σήμερα στα 55 δεν μπορώ να πω ότι είμαι καλά μέσα στο πετσί μου, ήθελα να είναι καλά μες το πετσί τους οι κόρες μου. Ήθελα να πολεμούν για εκείνα που η γιαγιά τους απλώς δέχτηκε χωρίς αμφισβήτηση και που εγώ προσπάθησα και προσπαθώ να φτερουγίσω. Ήθελα να ξέρουν ότι έτυχε να ζούμε εδώ και τα πράγματα είναι έτσι, αλλά έχει κι άλλους τρόπους να γίνουν τα πράγματα. Σημαίνει ότι για την εικόνα του σώματος, οι γυναίκες όσο ζούμε αγωνιζόμαστε

να χάσουμε βάρος, να μεγαλώσουμε το στήθος μας, να το μικρύνουμε, να βάψουμε τα μαλλιά μας. Εγώ τώρα αγωνίζομαι να αφήσω τα μαλλιά μου να ασπρίσουν αλλά δεν τα καταφέρνω. Είμαστε μια ζωή σε έναν αγώνα να είμαστε κάτι άλλο από εκείνο που είμαστε.

Ελπίδα (μητέρα) και Κατερίνα (κόρη)

Ελπίδα: Πρέπει να βλέπεις και τον εαυτό σου. Κάνεις θυσίες αλλά ως ένα βαθμό και πάντα να υπάρχουν όρια. Πρέπει και εκείνος να κάνει θυσίες και να σε σπρώξει ας πούμε, να νοιάζεσαι για τον εαυτό σου γιατί έτσι νιώθεις πιο καλά πιο ολοκληρωμένος άνθρωπος... Εγώ δεν ένιωθα ποτέ αυτοπεποίθηση, δεν εκτιμούσα ποτέ τον εαυτό μου και με βοήθησε σε αυτό πάρα πολύ ο άντρας μου. Ήθελα να ενοστολογήσω την αυτοπεποίθηση στα δικά μου παιδιά και νομίζω τα καταφέραμε αυτό με τον άντρα μου.

Κατερίνα: Δεν θυμάμαι να με κάνει να νιώσω άσχημα για το σώμα μου ποτέ. Δεν θα με κρίνει για το πώς είμαι, δεν θα μου πει ότι πρέπει να φαίνεσε έτσι ή δεν θα μου πει ποτέ ντύσου πιο καλά. Είναι κάπως ντύσου όπως θέλεις. Αυτό που προσπαθούσε να μου περάσει είναι το να προσέχω εγώ τον εαυτό μου γιατί αν δεν προσέξω εγώ τον εαυτό μου δεν πρόκειται να με προσέξει κάποιος άλλος. Αυτά τα μηνύματά μου έδινε κυρίως: το να περνάω εγώ καλά, να έχω εγώ έγνοια του εαυτού μου. Μαλώναμε επειδή δεν έτρωγα τόσο υγιεινά, έτρωγα συνέχεια λιχουδιές αλλά το έκανε κυρίως για την υγεία μου. Δεν θυμάμαι να με κάνει να νιώσω άσχημα για το σώμα μου ποτέ. Πριν λίγα χρόνια που έχασα αρκετό βάρος όλοι το σχολίαζαν ότι ήμουν λίγο χοντρούλα. Αυτά δεν είναι και τα καλύτερα αλλά άμα είναι από φίλους σου ή από άτομα που ξέρεις ότι δεν σε κρίνουν δεν σε ενοχλούν τόσο.

Αθηνά (μητέρα) και Ναταλία (κόρη)

Αθηνά: Είχα μεγάλη έγνοια για τις διατροφικές διαταραχές και το body image, οπότε αυτά τα θέματα ήταν από τα πρώτα που αρχίσαμε να μιλάμε. Το θέμα του body image είναι καθοριστικό και ατέλειωτο. Εγώ είμαι διαφορετική από τη δική μου μητέρα. Αυτή ασκεί πολλή πίεση, πολλή. Το body image που το κάνει στη Ναταλία ακόμα, δεν περνά φορά που να τη δει και να μην της πει να κάνει δίαιτα. Αυτό το πράγμα μπορώ να σου πω ότι εμένα δεν σταμάτησε ακόμα να μου το λέει, κάνει λίγη δίαιτα, χάσε κανένα κιλό και το κάνει και στη Ναταλία. Ενώ τόσα χρόνια προσπαθώ να της πω ότι δεν πρέπει να τους λέει τίποτα για το σώμα τους είναι αδύνατον, ξεχνιέται. Εμένα εντάξει, εγώ νομίζω έχω δυσκολία με αυτό το θέμα ως τώρα με τον τρόπο που μεγάλωσα, να έχω έγνοια για το σώμα μου και είναι ένα πράγμα που προσπάθησα πάρα πολύ να μην τους το μεταδώσω, να νιώθουν καλά με το σώμα τους και νομίζω τα κατάφερα. Εγώ έχω και αδερφό αλλά ήταν πάντα για εμένα αυτό το θέμα, δεν ήταν ποτέ για τον αδερφό μου, ότι πρέπει να προσέχω το σώμα μου, ότι πρέπει να είμαι όμορφη.

Ναταλία: Νομίζω πως σίγουρα το στοιχείο της ενδυνάμωσης είναι πάρα πολύ δυνατό στη σχέση μας. Μου μιλούσε πάντα για το πώς είναι να είσαι γυναίκα. Από τότε που ήμουν μικρή μου έλεγε μπορείς να διεκδικείς τα δικαιώματά σου και το σώμα σου και νιώθω ότι είναι κάτι που εξελίσσεται με τον καιρό, πιο πολύ. Είναι κάτι που μοιραζόμαστε τώρα εννοώ έχουμε πολλές συζητήσεις για αυτό τώρα.

Κάτια (μητέρα) και Άννα (κόρη)

Κάτια: Θυμάμαι ότι όταν ήταν στις πρώτες τάξεις του γυμνασίου, μια μητέρα μου είπε ότι κάποια κορίτσια πάνε και βγάζουν τα σάντουιτς από τις τσάντες των κοριτσιών. Το βρήκα τόσο γκροτέσκο αυτό το πράγμα, τόσο νοσηρό, τόσο αρρωστημένο και ήταν από τις πρώτες αφορμές που βρήκα για να αρχίσουμε να μιλούμε. Δηλαδή ήταν φρικτό, φρικτό στα 13 σου χρόνια να θέλεις να απλώσεις τα πλοκάμια σου και να φέρεις και άλλους στη δική σου τη νοσηρότητα.

Άννα: Ναι, νομίζω ότι αυτό, δεν είναι μόνο στην Κύπρο, αλλά νομίζω στην Κύπρο έχουν μια μανία να είναι λεπτές οι γυναίκες. Έχει ένα πρότυπο για το πώς πρέπει να είναι, να μην έχουν τρίχες, να είναι φτιαγμένες, μαλλιά, νύχια ξέρω γω και η γιαγιά μου το έχει πολύ αυτό.

Σωματική αυτονομία και σεξουαλική αυτενέργεια

Η σεξουαλική αυτονομία απασχόλησε ιδιαίτερα της συζητήσεις μητέρας-κόρης. Κύρια προτεραιότητα των μητέρων ήταν να μεταδώσουν το μήνυμα στις κόρες τους ότι έχουν το δικαίωμα να αποφασίζουν οι ίδιες για τις σχέσεις τους, και να αντιμετωπίζουν τον θυμό που προκύπτει από την διαχείριση των κοινωνικών προσταγών και των προνομίων που έχουν οι άνδρες στις σεξουαλικές σχέσεις.

Αθηνά (μητέρα) και Ναταλία (κόρη)

Αθηνά: Για τις εκτρώσεις έχουμε συζητήσει πολλές φορές. Ο Άρης, ο γιός μου, έκανε και καυγά στο σχολείο τους μια φορά για τις εκτρώσεις όταν ήταν να περάσει η νομοθεσία πριν 2-3 χρόνια. Είμαστε πολύ ξεκάθαροι ότι είναι θέμα της γυναίκας η απόφαση.

Ναταλία: Ναι, μιλήσαμε πολλές φορές για το ότι πρέπει να δίνω τη συγκατάθεσή μου. Το βασικό ήταν ότι πρέπει να είναι κάτι που να το θέλω εγώ. Για έκτρωση, πάντα θυμάμαι να αναφέρει για διαδηλώσεις που γίνονταν στον κόσμο υπέρ της επιλογής στην έκτρωση και πάντα είναι αυτό το μήνυμα που μου πέρασε ότι τα σώματά μας είναι δικά μας και εμείς αποφασίζουμε τι κάμνουμε με τα σώματά μας.

Η Στέφανι (μητέρα) μιλώντας στην κόρη της για την αντισύλληψη φέρνει στη συζήτηση το ζήτημα της ασφάλειας και της προστασίας μέσα στη σχέση.

Στέφανι: Μιλήσαμε για την αντισύλληψη γιατί πίστευα ότι μπορείς να κάνεις σεξ αν θέλεις, αλλά να ξέρεις ότι υπάρχουν συνέπειες που μπορεί να επηρεάσουν την υπόλοιπή σου ζωή. Αντί λοιπόν γι' αυτό, καλύτερα να παίρνεις αντισύλληψη γιατί τα αγόρια ποτέ δεν το προσέχουν αυτό. Δεν είναι υπεύθυνοι. Στο τέλος εσύ θα πρέπει να αναλάβεις την ευθύνη, γι' αυτό πρέπει να φροντίζεις τον εαυτό σου.

Ανέκυψε επίσης και η έννοια της απόλαυσης:

Ελπίδα: Όσο αφορά τη σεξουαλικότητα και τις σχέσεις τους, όσον αφορά το σεξ θέλω να είναι μέσα στη ζωή τους (των κορών). Ας πούμε να το νιώθουν όμορφα. Όχι σαν αγγαρεία ή κάτι που να μην θέλουν να το κάνουν.

Το ταξίδι προς την οικοδόμηση της σεξουαλικής ικανότητας αυτενέργειας περιλάμβανε επίσης και την αποδοχή διαφορετικών σεξουαλικών προσανατολισμών.

Αθηνά (μητέρα) και Ναταλία (Κόρη)

Αθηνά: πάντα τους έλεγα αν φέρετε κάποιον ή κάποια, εννοώ ότι πάντα το άφηνα ανοιχτό αυτό το πράγμα και για τους δύο ότι ναι, εννοείται μπορεί να γίνεται.

Ναταλία: Δεν θυμάμαι αλλά νομίζω ότι από μωρό πρέπει η μαμά μου να το είχε εμπεδώσει και σε εμένα και στον αδελφό μου ότι είναι ΟΚ να πηγαίνεις με όσους θέλεις, με ό,τι φύλο και αν είναι γιατί ποτέ στη ζωή μου δεν το βρήκα παράξενο. Δεν θυμάμαι όταν ήμουν μικρή να το σκεφτόμουν σαν κάτι παράξενο, εννοώ οι γονείς μου έχουν φίλους που είναι γκέι, λεσβίες, bisexual. Το εμπεδώσαμε από μικρή ηλικία και το παίρνουμε σαν δεδομένο. Πάντα στην κυπριακή κοινωνία υπάρχει θέμα με τους ομοφυλόφιλους, αλλά όχι με τις γυναίκες λεσβίες. Θίγεται η εικόνα της ματσίλας, του πώς πρέπει να είναι ένας άντρας. Με τις γυναίκες, πάλι υπάρχει το στίγμα αλλά δεν συζητιέται τόσο πολύ αυτό γιατί θεωρείται πιο αποδεκτό.

Στέφανι (μητέρα): Προσπάθησα να παρουσιάσω την ομοφυλοφιλία σαν ένα κομμάτι της ζωής κι ότι δεν είναι επιλογή τους, απλώς έτσι είναι.

Το ζήτημα της ασφάλειας αποτελεί κεντρικό άξονα στην προσπάθεια ενδυνάμωσης των κορών ώστε να ανταπεξέλθουν στα περιστατικά σεξουαλικής παρενόχλησης που προκύπτουν στον δημόσιο χώρο στην Κύπρο.

Αθηνά (μητέρα): Ανησυχώ για το πώς τη βλέπουν οι άλλοι μέσα στο δρόμο. Αυτό το πράγμα είναι βασανιστικό αλλά, ενώ ξέρω ότι είναι λάθος, μπορεί κάποτε να της πω όταν θα πάει να βγει από την πόρτα να μην είναι πάνω στο ποδήλατο με φούστα. Νιώθω και άσχημα, εγώ θα ήθελα να μπορεί να φορά ό,τι θέλει, όπως θέλει και να μην έχει σημασία αλλά... ναι, αγωνιώ ταυτόχρονα. Είναι άδικο για εμάς τις γυναίκες ότι μια ζωή πρέπει να σκεφτόμαστε τι πρέπει να φοράμε και στεναχωριέμαι.

Αναστασία (μητέρα): Δεν μπορώ να βγω έξω από το σπίτι μου την ώρα που θέλω, ότι δεν μπορώ να βγω να περπατήσω στον πεζόδρομο την ώρα που θέλω, ότι θα μου σφυρίζουν, τα γνωστά, όλα αυτά τα πράγματα που ζούμε, παντού, παντού.

ΚΑΘΟΡΙΣΤΙΚΕΣ ΣΤΙΓΜΕΣ ΣΤΟ ΤΑΞΙΔΙ ΜΗΤΕΡΑΣ-ΚΟΡΗΣ

Η σχέση μητέρας-κόρης υπάρχει σε ένα πλαίσιο αμφισβήτησης της οικογενειακής, πολιτισμικής και θρησκευτικής εξουσίας. Ο σεξουαλικός προσανατολισμός και συγκεκριμένα η ομοφυλοφιλία είναι ένα ζήτημα υπό συζήτηση στις ιστορίες των γυναικών με τις έννοιες της αμαρτίας και της ντροπής να είναι υπό αμφισβήτηση και υπό διαπραγμάτευση, σε διάλογο με τους ισχυρότερους πατριαρχικούς θεσμούς της Κυπριακής κοινωνίας. Μητέρες και κόρες καλούνται να διαχειριστούν τα άκρα και τις ακραίες αντιλήψεις όπως περιγράφονται στις πιο έντονες, καθοριστικές στιγμές της σχέσης τους.

-

Coming out: αποδοχή και αμφισβήτηση της θρησκείας

Ένα κομβικό σημείο στη σχέση της Κάτιας (μητέρα) και της Άννας (κόρη) ήταν όταν έπρεπε να αντιμετωπίσουν τους πνευματικούς/ιερείς της εκκλησίας μετά την αποκάλυψη σεξουαλικού προσανατολισμού της Άννας ως λεσβία.

Κάτια (μητέρα) και Άννα (κόρη)

Κάτια: Η Άννα έκανε come out, αυτό το πράγμα εμένα μου άλλαξε όλη την κοσμοθεωρία μου. Ότι γνωρίζαμε για θέματα εκκλησίας τινάχτηκε στον αέρα. Η πρώτη αντίδραση της γιαγιάς της ήταν να την πάρει σε πνευματικό να εξομολογηθεί και να την «φτιάξει». Έπρεπε μέσα μου εγώ να δεχτώ το παιδί μου, να νιώθω ότι είμαι ταυτόχρονα εντάξει προς το Θεό. Όχι προς την εκκλησία, προς το Θεό, διότι αρχικά υπήρχε μέσα μου ότι ήταν κάτι που θεωρείται αμαρτία. Να σου πω ότι σε κάποια φάση αντιμετώπισα ουσιαστικά τον ίδιο τον πνευματικό μου. Ο ιερέας της ενορίας έκανε μια ομιλία, για μένα πολύ αυστηρή εναντίων των gay, όταν όμως του εξήγησα τους λόγους που αυτό εμένα με ενόχλησε, ότι η εκκλησία πρέπει να είναι ανοιχτή για όλους τους ανθρώπους... Την ώρα που μου είπε συγνώμη έκανα λάθος, εκείνη την στιγμή -πραγματικά σας το λέω και ανατριχιάζω- νιώθω ότι τόλμησα και έκαμα μία αλλαγή. Με στεναχωρεί που η αντιμετώπιση της εκκλησίας απέναντι στον κάθε ομοφυλόφιλο είναι τέτοια που τον κάνει να θεωρεί ότι δεν ανήκει, δεν υπάρχει η αγάπη του Θεού προς τον ίδιο, με στεναχωρεί αφάνταστα.

Άννα: Ξέρω ότι ένα μεγάλο πρόβλημα για να αποδεχτεί η μητέρα μου τον σεξουαλικό μου προσανατολισμό, δεν ήταν τόσο κοινωνικό αλλά παραπάνω θρησκευτικό. Επίσης, όσον αφορά την εκκλησία ως θεσμό... το Πάσχα έπρεπε να φτιαχτώ να πάω στην εκκλησία, αλλά δεν έπρεπε να φαινόταν ασπούμε το στήθος μου ή το ένα ή το άλλο. Αυτό δεν κολλούσε με την αντίληψή μου για το τι πρέπει να είναι η γυναίκα ή η θρησκεία. Νομίζω όταν σταμάτησα να πιστεύω και βγήκα εντελώς από αυτό τον κόσμο άρχισα να νιώθω πολύ πιο ελεύθερη σαν άτομο.

Μεγαλώνοντας τα παιδιά για να ξεπεράσουν τις εντάσεις και τις συγκρούσεις σε πατριαρχικές οικογένειες και κοινωνίες

Οι έμφυλες δυναμικές και σχέσεις εξουσίας μέσα στο σπίτι (την ιδιωτική σφαίρα) έχουν κεντρικό ρόλο στους διαλόγους των μητέρων και κορών για την σεξουαλικότητα και τις σχέσεις. Φέρνουν στην επιφάνεια την αλληλοσύνδεση των θεμάτων αυτών με την πατριαρχική, θρησκευτική Κυπριακή κουλτούρα και το πώς εκφράζονται στον ιδιωτικό χώρο της οικογένειας.

Η Αναστασία (μητέρα) μίλησε για τις ίδιες αξίες που είχαν με τον σύντροφό της στο μέγαλωμα της Δανάης (κόρη). Η επιλογή και των δύο επιθέτων (μητέρας και πατέρα) για τη Δανάη σήμαινε ότι από πολύ μικρή ερχόταν σε επαφή με τις επιλογές της οικογένειας της. Αυτό δεν σήμαινε ότι δεν υπήρχαν και συγκρούσεις όσον αφορά την σεξουαλικότητα της Δανάης, τις οποίες η Αναστασία έπρεπε να διαχειριστεί τόσο με τον πατέρα όσο και με τη μητέρα της.

Αναστασία: Μα πάντα κρατάω πυροσβεστήρα, δεν είναι όλες οι μαμάδες που κρατάμε πυροσβεστήρα; Οι πιο πολλές τέλος πάντων. Όμως νομίζω πως κατάφερα, μετρούσε παραπάνω για μένα, να πω στην ίδια τα πράγματα που ένιωθα, με τον τρόπο που τα ένιωθα παρά να συμμαχήσω με το σύντροφό μου. Έχω πολύ θυμό, και μου προκαλεί και δυσκολίες στη σχέση μου με το σύντροφό μου. Το εισπράττει η Δανάη αυτό το πράγμα. Όμως ήθελα να της πω κιόλας ότι πρέπει να έχουμε και κατανόηση επειδή και αυτοί οι άνθρωποι (πατέρες) δεν επιλέγουν να γεννιούνται μέσα σε αυτό το περιβάλλον. Αν θέλουν, μπορούμε να τους βοηθήσουμε να καταλάβουν τι σημαίνει γυναικεία διάσταση. Όταν η Δανάη μας αποκάλυψε ότι έκανε σχέση με γυναίκα, είχα να διαχειριστώ τη σχέση της με τον πατέρα της και εγώ έπρεπε κάπου να διαχωρίσω τη θέση μου. Αυτό λειτούργησε ανταγωνιστικά. Ήταν και η απόσταση λόγω σπουδών και COVID-19 σε όλο αυτό και δεν βοήθησε. Έτσι επιλέξαμε να

μη συζητήσουμε το θέμα μέχρι που ήρθε πίσω στην Κύπρο. Τότε, έγινε ένα ξέσπασμα σε ανύποπτο χρόνο όπου εγώ πιάστηκα αμέσως πάνω του και σε μια πολύ σουρεαλιστική φάση και τοπίο, που ήμασταν μέσα στη θάλασσα και χτυπούσαν πάνω μας τα κύματα, κάναμε μια πολύ ωραία συζήτηση. Ίσως πάλι να μίλησα εγώ πιο πολύ αλλά είναι ΟΚ. Έτσι όπως μας ξέπλεναν τα κύματα νομίζω ξεπλύθηκε και λίγο το μέσα μας... Μιλήσαμε και οι τρεις με τον μπαμπά της και κατάλαβα ότι έπρεπε πια εγώ να διαλέξω το δικό μου δρόμο που ήταν άλλος από αυτόν του πατέρα της. Δεν τίθεται θέμα αποδοχής της (από τον πατέρα) απλά το εκφράζει με πολύ διαφορετικό τρόπο. Δεν είναι και τόσο ομιλητικός όπως είμαι εγώ. Μετά από αυτό που έγινε εγώ τον προέτρεψα και πήγαν οι δυο τους 3 μέρες στα βουνά. Νομίζω πως δεν λέχθηκε τίποτα γύρω από τη σεξουαλικότητα, χωρίς να υποτιμώ τη σημασία της συνεύρεσης.

Δανάη: Παρόλο που μιλούσαμε πάντα για θέματα σεξουαλικότητας και πηγαίναμε στο pride οικογενειακά δεν ένιωθα άνετα για κάποια χρόνια να τους πω. Βασικά δεν ήμουν ούτε άνετη εγώ με τη σεξουαλικότητά μου, ήθελα να ήμουν σίγουρη, επειδή όλες μου οι συζητήσεις με τη μαμά μου ήταν του τύπου: να μου πεις για τα αγόρια που σου αρέσουν. Μέχρι τότε δεν ένιωθα ότι μπορούσα να της το πω ακόμη επειδή δεν είχα εμπειρία να το βασίσω. Δεν ήταν και η καλύτερη απόφαση αλλά τους το είπα από το τηλέφωνο όταν δημιούργησα σχέση με μια κοπέλα. Νόμιζα ότι οι γονείς μου θα ήταν εντελώς χαλαροί, αυτή την εντύπωση μου είχαν δώσει ως πούμε. Αλλά όταν τους το είπα συνειδητοποίησα ότι για αυτούς είναι κάτι που αλλάζει όχι την κοσμοθεωρία τους, αλλά αλλάζει τα βασικά γεγονότα της οικογένειάς μας και θα ήθελαν περισσότερο χρόνο ή χώρο ή να ήμασταν μαζί για να το επεξεργαστούν. Νομίζω ότι οι προσδοκίες που είχα, και το είπα στη μαμά μου και της το είπα πρώτης, επειδή ένιωθα πιο άνετα με εκείνη να της το πω, οι προσδοκίες μου ήταν διαφορετικές από το πώς αντέδρασαν. Εγώ ένιωθα ότι δεν μπορούσα να εκφράσω αυτό το κομμάτι του εαυτού μου στην Κύπρο. Νομίζω ήθελα λίγο χρόνο να το επεξεργαστώ μόνη μου και μετά να τους το πω αλλά η μαμά μου το είδε αλλιώς: γιατί δεν μου το πες όλα αυτά τα χρόνια που σε ρωτούσα. Είναι λίγο δύσκολο να το εκφράσεις επειδή υπάρχουν όλα αυτά τα επιχειρήματα ότι ξέρεις τη σεξουαλικότητά σου από πάντα και δεν αλλάζει και ότι δεν γίνεσαι ομοφυλόφιλος αλλά χρειάζεται χρόνος να το επεξεργαστείς μόνος σου... Όταν επεξεργάστηκα τα δικά μου συναισθήματα και όταν σταμάτησε να είναι πολύπλοκο και απλώς ήθελα να το μοιραστώ ένιωθα ότι θέλω να πω στη μαμά μου για την πρώτη μου σχέση παρόλο που δεν ήταν ό,τι θα ήθελε εκείνη. Ένα κομβικό σημείο ήταν όταν εκείνοι (οι γονείς) νόμιζαν ότι το είπα και απλά δεν ήθελα να το ξανασυζητήσω, ώσπου έκανα explode. Είχα πει στη μαμά μου ότι δεν θέλω αυτό να είναι ένα life changing event, δεν θέλω να είναι κάτι επίπονο, δεν χρειάζεται να είναι κάτι που το συζητάμε συνέχεια αλλά κάτι νορμάλ. Ο κύριος λόγος που ένιωθα αδικημένη είναι ότι για όλη μου τη ζωή μου έλεγες να μοιράζομαι και όταν μοιράστηκα αυτό το κομμάτι μου τελικά δεν το πήρες όπως θα ήθελα. Μετά κάναμε και οι δύο shut down. Η μητέρα μου όταν της το είπα έκλαιγε, όχι επειδή ήταν λυπημένη, απλά επειδή ήθελε να ήμουν εκεί και εγώ το εξέλαβα λάθος. Μάλλον ήταν παρεξήγηση. Η μαμά μου είναι πολύ μελοδραματική οπότε νόμιζε ότι δεν θα της ξαναμιλήσω από ό,τι μου είπε και ένιωθε ότι έκανε κάτι λάθος. Δεν ήξερε πώς να απολογηθεί...

Η εξισορρόπηση της σχέσης με τον πατέρα με την αφοσίωση προς την κόρη και τις ελευθερίες της είναι ένας κοινός αγώνας για τις μητέρες. Ειδικά όταν οι ευθύνες της οικογένειας και του σπιτιού (ιδιωτικού χώρου) δεν είναι κοινή υπόθεση με τον σύζυγο.

Στέφανι (μητέρα) και Μέλανι (κόρη)

Στέφανι (μητέρα): Υπήρχαν πολλές διαφωνίες στο σπίτι. Στην αρχή, όταν πρωτοήρθαμε (στην Κύπρο), ο σύζυγός μου μοιραζόταν τις υποχρεώσεις πολύ ισοτίμα. Αργότερα το άλλαξε, πήγαινε στη δουλειά κι έμεναν όλα σε μένα, το μαγείρεμα, το καθάρισμα [...]. Εκείνη (η κόρη) δεν έχει καλή σχέση με τον μπαμπά της και, για να πούμε την αλήθεια, στην πραγματικότητα κανείς δεν έχει καλή σχέση μαζί του.

Μέλανι (κόρη): Με επηρέασε όμως γενικά η σχέση της μητέρας μου μαζί με τον μπαμπά μου στο πώς βλέπω εγώ τις σχέσεις μου και ποιες είναι οι προτεραιότητές μου, όταν αποφασίσω να είμαι σε μια σχέση. Το να με σέβεται ο άλλος και να τον σέβομαι και εγώ, είναι πάρα πολύ σημαντικό. Δηλαδή, να με ενθαρρύνει και να με στηρίζει ως άτομο να μπορώ να κάνω πράγματα.

Ελπίδα (μητέρα) και Κατερίνα (κόρη)

Ελπίδα: Ο πατέρας της Κατερίνας έχει αυτές τις τάσεις, κάποτε να υποβαθμίζει τη γυναίκα ή να αναφέρει ότι έχει ανδρικές δουλειές και γυναικείες δουλειές. Αν και καταφέραμε να τον αλλάξουμε αρκετά προς το καλό γιατί μιλάμε πολύ γενικά η οικογένειά μας μιλάει έτσι ανοιχτά και αυτό ήθελα πάντα... είναι άντρας που ακούει πιστεύω πάνω σε τέτοια θέματα και μπορούμε να δουλέψουμε

μαζί του, όσο μπορούμε βέβαια γιατί δεν είναι εύκολο άμα μεγαλώσεις με έναν τρόπο διαφορετικό. Έχουμε πάντα διάλογο μαζί. [...] Εγώ δεν ένιωθα ποτέ αυτοπεποίθηση, δεν εκτιμούσα ποτέ τον εαυτό μου και με βοήθησε πάρα πολύ ο άντρας μου στο να βελτιωθώ.

Οι διαγενεακές προσδοκίες

Ο ρόλος της γιαγιάς στην εξίσωση μητέρα-κόρη αποτελεί ένα επιπλέον γενεαλογικό επίπεδο στο κοινό ταξίδι εξισορρόπησης των οικογενειακών και πολιτισμικών βαριδιών με την ανάγκη εξέλιξης, ενδυνάμωσης και ανεξαρτησίας. Το προνόμιο της πληροφόρησης για τα θέματα σεξουαλικότητας δεν ήταν δεδομένο.

Για τον ρόλο της γιαγιάς η Ελπίδα τόνισε πως η απουσία πληροφόρησης από τη δική της μητέρα είχε ως αποτέλεσμα να έχει μια τραυματική πρώτη σεξουαλική εμπειρία. Για την ευχαρίστηση και την σεξουαλική επαφή έμαθε από τον σύζυγο της.

Ελπίδα (μητέρα): επειδή εγώ με τη μαμά μου δεν είχα στενή σχέση και μπορώ να πω δεν ήμουν καθόλου προετοιμασμένη πάνω σε αυτό το θέμα, δεν είχα τη σωστή καθοδήγηση και εμπειρία, διότι υπάρχει ακόμα το χάσμα μεταξύ αυτών των γενιών... Να με ενημερώσει λίγο ας πούμε για την πρώτη σεξουαλική επαφή για το πώς να αισθανθώ πιο όμορφα. Βασικά εγώ ένιωσα ενοχές μετά ένιωθα άσχημα, πόνο, ήταν λίγο τραυματική εμπειρία για μένα και δεν ήθελα οι κόρες μου να το νιώσουν έτσι... Επειδή στην Κύπρο υπάρχουν τόσα ταμπού είναι πολύ δύσκολο να ξεπεραστεί πιστεύω.

Συχνά οι μητέρες θέλουν να σπρώξουν τις κόρες τους προς την ανεξαρτησία και την κοινωνική αλλαγή χρησιμοποιώντας την σχέση με τη γιαγιά ως έναυσμα για συζήτηση, αλλαγή και εκσυγχρονισμό.

Αναστασία (μητέρα) και Δανάη (κόρη)

Αναστασία: Έχει και μια γιαγιά η Δανάη, που είναι πολύ πρότυπο για την ίδια. Η μαμά μου ήταν εκπαιδευτικός και ήταν μια γυναίκα πάρα πολύ μπροστάρισα και η κόρη μου έχει μαζί της μια απίστευτη σχέση. Στην πορεία μέσα από τη γιαγιά να βγάλαμε και συζητήσεις. Εγώ είχα μια πολύ διαφορετική σχέση με τη μαμά μου. Η μαμά μου ήταν θεολόγος και ο μπαμπάς μου άθεος, οπότε μεγάλωσα μέσα σε ένα σπίτι, που εντάξει η μαμά μου δεν είναι η στερεοτυπική εικόνα που σκέφτεστε. Κατ' αρχάς έζησε με έναν άνθρωπο που ήταν καθολικός και μετά έγινε άθεος, η μαμά μου ήταν χριστιανή ορθόδοξη από μια οικογένεια με πολλά βαρίδια πολιτικά. Όμως η μαμά μου ήταν και είναι μέχρι σήμερα σημείο αναφοράς, μέσα από την τεράστια της αποδοχή προς όλους, με μεγάλα βήματα για τη γενιά της. Δεν παραλληλίζονται οι δύο σχέσεις ίσως μόνο στην αποδοχή και την άνευ όρων αγάπη, ίσως αυτό, από εκεί καλλιέργησα την έννοια της αποδοχής. Σίγουρα, επειδή εμείς τα μωρά μας δεν τα βαφτίσαμε. Μια γυναίκα με τόσα βαρίδια, θεολόγος, μπορούσε και συμεριζόταν την απίστευτη μας χαρά όταν κάναμε παγανιστικές τελετές τύπου βαφτίσια, πάνω στο κύμα. Οπότε εγώ δεν μπορούσα παρά να δώσω το ίδιο πράγμα στις κόρες μου.

Δανάη: Η γιαγιά μου σε ένα βαθμό είναι ανοιχτόμυαλη αλλά όσο ανοιχτόμυαλη μπορεί να είναι μια γιαγιά και αυτή πάντα με ρωτούσε για σχέσεις.

Από την άλλη οι πιέσεις από την γιαγιά, για γάμο και την δημιουργία οικογένειας παραμένουν πραγματικότητα στην Κυπριακή κοινωνία, ειδικά για τις γενιές των μητέρων. Μέσα σε αυτό το πλαίσιο αναδεικνύονται και οι προσταγές για συγκεκριμένα πρότυπα ομορφιάς, ως σημαντικότερης αξίας της γυναίκας.

Αθηνά (μητέρα) και Ναταλία (κόρη)

Αθηνά (μητέρα): Όταν μεγάλωσα και ανεξαρτητοποιήθηκα ήταν συνέχεια η πίεση να παντρευτώ, να κάνω μωρά και ούτε μετρούσε το ότι πήρα υποτροφία, το ότι ήμουν μια πολύ καλή φοιτήτρια, δεν την ένοιαζαν αυτά ήθελε απλά να παντρευτώ και να αποκατασταθώ, πολύ κλασικά αυτό το πράγμα, πολλή πίεση. Είχα πολλή πίεση από τη μαμά μου, ειδικά να παντρευτώ, και ιδιαίτερα αφού ο πατέρας μου ήταν λίγο απών. Αν ρωτήσετε τον Γιάννη (σύζυγο) θα σας πει ότι παντρευτήκαμε στην εκκλησία γιατί μουρμούρουσε η μαμά μου. Δεν θα είχαμε παντρευτεί τώρα, θα ήμασταν ανύπαντροι.

Ναταλία: Θυμάμαι ότι η μαμά της, η γιαγιά μου, την καταπίεζε αρκετά με τα κυπριακά στάνταρ του στυλ δεν πρέπει να τρως τόσο, πρέπει να προσέχεις να είσαι λεπτή, όλα αυτά, και η μαμά μου πάντα πολύ συγκεκριμένα μιλούσε εναντίον αυτού. Όποτε έκανε ας πούμε κάποιο σχόλιο η γιαγιά μου, της θύμωνα και ως τώρα αγωνίστηκε πάρα πολύ για να είμαι ΟΚ εγώ και να είμαι όπως θέλω.

Αθηνά: Βέβαια και τα ρούχα, να είναι λίγο πιο μακρύ το ρούχο και να είναι πιο μικρό το ντεκολτέ της τα έλεγε και αυτά αλλά γελά, εντάξει είναι διαφορετικό από τη γιαγιά στην εγγονή και είναι διαφορετικό να είναι η μάνα σου που σου λέει να είναι πιο μακριά η φούστα σου ή σκέπασε το ντεκολτέ σου.

Ναταλία: Σκέψου τη γιαγιά και τον παππού που είναι ενδιαφέρουσα η σχέση τους. Ο παππούς που είναι 100% πατριάρχης αλλά πάντα εξαρτάται από τη γιαγιά. Ο παππούς είναι η ομπρέλα του σπιτιού. Είναι πολύ ενδιαφέρον επειδή η γιαγιά είναι η πιο δυναμική αλλά πάλι είναι μέσα σε αυτό το πλαίσιο.

Στέφανι (μητέρα): Η μητέρα μου ήταν μπροστά απ' την εποχή της. Δεν ανήκε σε αυτή τη γενιά, αλλά δούλευε συνέχεια κι έτσι ποτέ δεν είχαμε αυτή τη σχέση μητέρας-κόρης. Στην πραγματικότητα δεν είχα ιδιαίτερα καλή σχέση με τη μητέρα μου. Αισθανόμουν ότι συνέχεια μου κόλλαγε. Τα δόντια μου δεν ήταν αρκετά ίσια, δεν ήμουν αρκετά λεπτή, δεν ήμουν αρκετά όμορφη, όλα αυτά, και τελικά όταν ήμουν στο πανεπιστήμιο της το είπα.

Αναστασία (μητέρα) και Δανάη (κόρη)

Δανάη: Αυτές οι εμπειρίες στις συζητήσεις μας βοηθάνε να μάθουμε η μια από την άλλη αν δεν κρίνουμε τις απόψεις η μια της άλλης είτε ως too much ή not enough. Ναι, να ακούμε η μια την άλλη και να μαθαίνουμε χωρίς να κρίνουμε και χωρίς προσδοκίες, επειδή οι προσδοκίες δεν εκπληρώνονται και είναι αυτό που σε αναστατώνει. Η κάθε μια έχει διαφορετικές εμπειρίες που στηρίζουν τις απόψεις μας και ζήσαμε διαφορετικά πράγματα, έχουμε διαφορετική κουλτούρα και φίλους από άλλες χώρες, για παράδειγμα, που επηρεάζουν τις απόψεις μας και είναι OK αυτό. [...] δεν είμαστε σε ένα vacuum όπου δεν επηρεαζόμαστε από το τι λένε οι άλλοι γύρω μας. Είναι πιο εύκολο να έχεις απόψεις παρά να τις κάνεις πράξεις γιατί είναι εκεί που έρχεται η κοινωνία και βλέπει ή κρίνει. Για παράδειγμα μπορεί η Κύπρος να είναι πιο πατριαρχική αλλά εγώ τώρα σπουδάζω σε μια χώρα που δεν είναι τέλεια αλλά σε πολλά πράγματα είναι κάπως το αντίθετο (προοδευτική) και με επηρέασε αυτό το πράγμα.

Αναστασία: Επίσης Δανάη μου, η δικιά μας η σχέση λειτουργεί και σε μια δυναμική και με τους υπόλοιπους με τον μπαμπά ας πούμε με τον μπαμπά που είναι καθοριστικό.

Δανάη: Ναι, παρόλο που στην οικογένειά μας μιλούσαμε πάντα για φεμινισμό, για ισότητα, υπάρχουν διαφορές στο πόση δουλειά κάνεις εσύ, πόση ο μπαμπάς, πώς συμπεριφέρεστε στον Κωσταντίνο (αδελφός), τη Μαρία (αδελφή). Εννός, ακόμα παραπάνω όταν είμαστε σε μια μεγαλύτερη οικογένεια με τη γιαγιά, τον παππού, τη θεία, τον θείο βλέπεις ότι ο φεμινισμός δεν είναι εύκολο να μπει σε πράξεις όταν είσαι σε ένα πιο μεγάλο κοινωνικό πλαίσιο.

ΔΙΑΓΕΝΕΑΚΕΣ ΠΡΟΚΛΗΣΕΙΣ

Οι μητέρες και οι κόρες διέγνωσαν διάφορες προκλήσεις και συστημικά εμπόδια τα οποία καλούνται να υπερβούν σε ατομικό, συλλογικό και θεσμικό επίπεδο. Αυτά περιλαμβάνουν την έλλειψη παιδείας και περιεκτικής σεξουαλικής διαπαιδαγώγησης, την ύπαρξη ετεροκανονικών περιβαλλόντων που δεν είναι υποστηρικτικά προς τα ΛΟΑΤΚΙ άτομα, υπερσεξουαλικοποίηση των κοριτσιών και των γυναικών, ο σεξισμός και η σεξουαλική βία.

Έλλειψη εκπαίδευσης για τη σεξουαλικότητα, τη συναίνεση και την έμφυλη βία

Αθηνά (μητέρα) και Ναταλία (κόρη)

Αθηνά: Με όλα αυτά που συμβαίνουν με το κίνημα «Me too» πάντα έχει στην επικαιρότητα συζητήσεις για τον βιασμό και το παίρνω ως αφορμή για να συζητήσουμε τι σημαίνει συναίνεση. Δεν πρέπει να είναι και τόσο δύσκολο, δεν πρέπει να είναι και τόσο πολύπλοκο. Σκέφτομαι αυτές τις μέρες να το συζητήσω και μέσα στην τάξη με τους μαθητές. Μέσα στο σχολείο πρέπει να γίνει αυτή η συζήτηση τώρα που είναι επίκαιρο για το τι σημαίνει consent και τι σημαίνει harassment. Το υπουργείο παιδείας πρέπει να αναλάβει δράση.

Ετεροκανονικά περιβάλλοντα και έλλειψη συστημικής υποστήριξης για ΛΟΑΤΚΙ άτομα

Κάτια (μητέρα) και Άννα (κόρη)

Άννα (κόρη): Κάθε φορά που κάνω come out όταν γνωρίζω ένα καινούριο άνθρωπο, είναι μια υπέρ-

βαση. Ειδικά γιατί δεν ξέρω πως θα αντιδράσει. Ζούμε σε μια πάρα πολύ πατριαρχική κοινωνία. Ειδικά όταν μια γυναίκα είναι λεσβία γίνεται πάρα πολύ sexualised. Ειδικά στην Κύπρο όταν κάνεις come out, επειδή δεν έχεις τόσα παραδείγματα να δεις και τόσο πολύ representation, you copy what you see so το πήρα εντελώς tomboyish, εντελώς butch, επειδή ήταν το μόνο representation που είχα... Ήταν OK και για τη μαμά μου και για τον μπαμπά μου να έχουν γκέι φίλους, αλλά when it came to me ήταν λίγο διαφορετικά τα πράγματα.

Κάτια (μητέρα): Πρώτα είναι ένα σοκ και μετά είναι η αλλαγή της κοσμοθεωρίας σου, δηλαδή έπρεπε να αλλάξω πολλά, έπρεπε να αναθεωρήσω πολλά πράγματα εγώ[.]. Ένωθα ότι έπρεπε και να εκπαιδεύσω τον εαυτό μου με τη βοήθεια της Άννας, επιστημονικά να κατανοήσω την ομοφυλοφιλία... Εδώ έρχεται η δική μου η σκέψη ότι σε τέτοιες περιπτώσεις ένα παιδί με τους γονείς του πρέπει να έχει στήριξη την ώρα που γίνεται αυτό που λέμε come out. Δηλαδή, για το παιδί εκείνη η στιγμή είναι μια επανάσταση και την καταλαβαίνω. Όμως πρέπει να υπάρξει ένας φορέας, ένας οργανισμός, ένα κέντρο που όταν αποφασίσει το παιδί να κάνει come out να μπορεί να το συμβουλευτεί. Διότι μιλάμε για μια μεγάλη αλλαγή και στο ίδιο το άτομο αλλά και στην οικογένεια του και κάθε αλλαγή θέλει σωστή διαχείριση.

Ελπίδα (μητέρα) και Κατερίνα (κόρη)

Ελπίδα: Δεν ήθελα να κάνουν bullying σε άλλους όσον αφορά τη διαφορετικότητα του ατόμου είτε την εμφάνιση είτε τη σεξουαλικότητα είτε οτιδήποτε άλλο ήθελα να δέχονται τον άλλον όπως είναι.

Κατερίνα: Από πιο μικρή καταλάβαινα ότι κάποια παιδιά μπορεί να μην ήταν ακριβώς το ίδιο και δεν το έκρινα ποτέ.

-

Υπερσεξουαλικοποίηση των κοριτσιών

Από πολύ μικρή ηλικία, τα κορίτσια εκτίθενται στα κυρίαρχα πρότυπα ομορφιάς και στην ιδέα ότι μέρος του να είσαι γυναίκα είναι να είσαι «σέξι». Τα πρότυπα αυτά προάγονται από τη μόδα, την ποπ κουλτούρα, αλλά και στο σχολείο και τις τοπικές παραδόσεις.

Στέφανι (μητέρα): Πώς γίνεται να μην έχεις επίγνωση της εικόνας του σώματός σου στην Κύπρο; Θέλω να πω, ακόμα και στην έκτη δημοτικού, στην αποφοίτηση, θυμάμαι τα κορίτσια να φοράνε χάλτερ τοπ και να χορεύουν χορό της κοιλιάς. Σκεφτόμουν, μα πόσο σεξουαλικό είναι αυτό; Μιλάμε για τρομερή υπερσεξουαλικοποίηση σε κορίτσια 11 ή 12 χρονών. Ένωθα αηδιασμένη όταν έφυγα από αυτή τη γιορτή...

-

ΠΡΟΣΩΠΙΚΗ ΙΚΑΝΟΤΗΤΑ ΑΥΤΕΝΕΡΓΕΙΑΣ ΚΑΙ ΑΜΟΙΒΑΙΑ ΜΑΘΗΣΗ ΓΙΑ ΤΗΝ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΑΛΛΑΓΗ

Η σχέση μητέρας και κόρης είναι μοναδική γιατί φέρνει στην επιφάνεια μια προοπτική που μόνο οι γυναίκες λόγω του φύλου τους μοιράζονται μέσα από την ύπαρξη τους και τις εμπειρίες τους μέσα σε μια πατριαρχική κοινωνία. Η σχέση μητέρας-κόρης περιγράφεται στις αφηγήσεις των γυναικών σαν εργαλείο εμπειρικής και διαγενεακής μάθησης και απο-μάθησης που συμβάλλει στην απόκτηση σεξουαλικής αυτενέργειας και υγιέστερων σχέσεων μακροπρόθεσμα. Οι ιστορίες αυτές αναδεικνύουν την ενδυνάμωση και την ανεξαρτησία που προέρχονται από αυτή τη διαδικασία (απο)μάθησης και αμφισβήτησης των κοινωνικών δομών (π.χ. οικογένειας, σχολείου, θρησκείας). Μέσα από αυτή την κοινή διαδικασία αναδύεται η πολιτική αυτενέργεια για την κοινωνική αλλαγή.

Κάτια (μητέρα) και Άννα (κόρη)

Άννα: Θέλω να πω, ακόμα και τα μικρότερα πράγματα, από ανόητα αιτήματα φιλίας στο Facebook μέχρι την παρενόχληση στο δρόμο... Οι άντρες απλά δεν καταλαβαίνουν τις δυσκολίες που έχουμε να αντιμετωπίσουμε καθημερινά ως γυναίκες. Υπάρχουν κάποιες εμπειρίες και κάποια μαθήματα που μπορεί να σου τα διδάξει πραγματικά μόνο μια γυναίκα που τα έχει περάσει η ίδια.

Κάτια: Η σχέση μητέρας-κόρης έχει να κάνει με την κοινωνική αλλαγή. Και πρέπει να το εμποδίσουμε αυτό για να μπορέσουμε πραγματικά να καταλάβουμε τη βαρύτητα και τον αντίκτυπο που μπορούν να έχουν αυτές οι σχέσεις για την κοινωνία.

Στέφανι (μητέρα) και Μέλανι (κόρη)

Μέλανι: Είναι μια πολύ σημαντική σχέση που θα σε βοηθήσει τελικά να καταλάβεις ποια θέλεις να είσαι σε αυτόν τον κόσμο. Κι έχεις ένα άτομο που με τον ένα ή τον άλλο τρόπο έχει βρεθεί στη θέση σου. Νιώθω ότι σου προσφέρει ένα συγκεκριμένο πρίσμα η σχέση μητέρας κόρης για το τι μπορεί να δεις, να μάθεις, να σου τύχει μετέπειτα στη ζωή.

Στέφανι: Είναι μια σχέση ζωής. Και μπορεί να σου φέρει πολλή ευτυχία. Νομίζω πως είναι μια ανθρώπινη σχέση που μπορεί να είναι οδυνηρή αν δεν την καλλιεργήσεις σωστά, αλλά αν την καλλιεργήσεις σωστά μπορεί να σου φέρει πολλή ευτυχία. Νομίζω πως ίσως τη θεωρούμε δεδομένη.

Ελπίδα (μητέρα) και Κατερίνα (κόρη)

Ελπίδα: Πιστεύω ότι είναι πολύ σημαντική η σχέση ... τις κάνει πιο δυναμικές και πιο ανεξάρτητες και σίγουρα τώρα είναι πολύ διαφορετικές οι γυναίκες από μικρή ηλικία αυτό πιστεύω.

Κατερίνα: Πιστεύω ότι η σχέση μάννας κόρης μπορεί να καθορίσει όλη τη ζωή της κόρης. Εννοώ μόνο και μόνο το πώς βλέπεις τον εαυτό σου νομίζω πως ξεκινά από τη μαμά σου. Είδα διαφορά... βλέπω κοπέλες που μπορεί να τις υποτιμούσε η μαμά τους και που είχαν πολλά θέματα μετά...είναι θεωρώ το πιο σημαντικό εργαλείο ανάπτυξης. Είναι είναι αυτή που θα σου δώσει τις αρχές σου... θα σου δώσει πολύ σημαντικά πράγματα όπως είναι ο σεβασμός, η εμπιστοσύνη, να ξέρεις να σέβεσαι τον εαυτό σου, να προσέχεις τον εαυτό σου, να ξέρεις τι να ανέχεσαι από τους άλλους που είναι πολύ σημαντικό.

Αθηνά (μητέρα) και Ναταλία (κόρη)

Αθηνά: Νομίζω ότι είναι δύσκολο να πάψεις να ανησυχείς για την καθημερινή ζωή του παιδιού σου κι απλά να υποθέτεις ότι τα καταφέρνει καλά κι ότι αν σε χρειάζεται θα σου το πει. Νομίζω ότι είναι δύσκολο για κάθε γονιό. Μοιραζόμαστε ακτιβιστικές εμπειρίες και φεμινιστικές δράσεις, κάτι που ενισχύει πραγματικά το δεσμό μας, είναι καταπληκτικό να ζούμε μαζί αυτά τα πράγματα. Νιώθω σαν να είναι ένα συνεχόμενο ταξίδι.

Ναταλία: Κι έχω επίσης τα εργαλεία για να φτιάξω υγιείς ρομαντικές και σεξουαλικές σχέσεις.

Αναστασία (μητέρα) και Δανάη (κόρη)

Αναστασία: Εγώ ήμουν ένας χείμαρρος που ήμουν έτοιμη να μοιραστώ όλες μου τις σχέσεις, αλλά ένιωθα ότι δεν ήταν πάντα έτοιμη η ίδια. Αλλά ήξερε ότι ήμουν εκεί και νομίζω ότι αυτό είναι το σημαντικό να ξέρουν ότι δεν υπάρχει τίποτα για το οποίο πρέπει να ντρέπεται κάποιος, ότι δεν υπάρχει η λέξη αμαρτία και ντροπή και όλες αυτές οι αηδίες ας πούμε.

Δανάη: Νομίζω έχει δύο στάδια. Το ένα είναι από μητέρα προς κόρη με πληροφορίες και μετά νιώθω ότι άμα κανείς έχει εμπειρίες γίνεται αμφίδρομο, επειδή ο γονιός πρέπει να πάει να ψάξει τι θέλει το παιδί του. Αλλά πάλι πιστεύω ότι το πρώτο στάδιο είναι καθοριστικό για το πώς βλέπεις το σεξ. Εγώ ήμουν πολύ τυχερή επειδή δεν είχα να αντιμετωπίσω όλα τα στερεότυπα από τους γονείς μου, ας πούμε ότι άμα φέρεις κάποιον σπίτι τη νύχτα είναι ντροπή. Ποτέ δεν είχα αυτό επειδή το σεξ ήταν κάτι πολύ νορμάλ. Νομίζω είναι σημαντικό και στα δύο στάδια. Νομίζω willingness to change, to learn ας πούμε... δεν ξέρω νιώθω ότι μπορώ να πω κάτι και αν δεν μπορεί να απαντηθεί απλώς θα γίνει received. Ότι δεν χρειάζεται να γίνουν όλα διαφωνία, μπορούμε να έχουμε διαφορετικές απόψεις και προσπαθούμε να καταλάβουμε ο ένας τον άλλον. Να κάνουμε connect όσο μπορούμε όπως είμαστε τώρα με ένα πιο αμφίδρομο διάλογο... Πολλές από τις συζητήσεις μας έρχονται μέσα από τις ανάγκες μου. Μπορεί και εσύ να θέλεις να ρωτήσεις κάποια πράγματα. Για να μάθει κάποιος πρέπει να ρωτήσει.

Αναστασία: Υπομονή είναι η λέξη κλειδί. Αυτό που είπε η Δανάη με το space ήταν μια συνειδητή προσπάθεια μου εμένα να... να την αφήσω την ίδια να μου πει τι θέλει και χαίρομαι γιατί μου το είπε. Εμένα η Δανάη με βοηθά να γίνω καλύτερος άνθρωπος, είμαι πολύ τυχερή, πολύ ευλογημένη που την έχω. Είμαι πολύ περήφανη που την έχω, κρατώ πάντα στο μυαλό μου τη θάλασσα, εύχομαι όλες οι μαμάδες ό,τι και αν έχουν να λύσουν με τις κόρες τους να μπορούν να βρεθούν μια στιγμή μέσα σε μια θάλασσα να την κρατούν αγκαλιά την κόρη τους και να της πουν ότι την αγαπούν. Μια στιγμή για όλη τη ζωή αξίζει.

Δανάη: Εμ, ναι εγώ θέλω να πω ότι... η μαμά μου με έμαθε ότι είναι OK να κλαίω και ότι είναι OK να είμαι ευάλωτη και ότι είναι καλύτερα να πω αυτά που έχω στο νου μου παρά να τα κρατώ και αυτά

τα πράγματα είναι πράγματα που με βοήθησαν πολύ να έχω υγιείς φιλίες και σχέσεις και είναι πολύ σημαντικό αυτό για μένα.

Αναστασία: (κλαίει)

Δανάη: Mummy...

-

Οι μητέρες κι οι κόρες μαθαίνουν η μία από την άλλη

Η σχέση μητέρας και κόρης, έτσι όπως περιγράφεται από τις ίδιες, είναι δυναμική και μεταβαλλόμενη. Ιδιαίτερα από την περίοδο της εφηβείας και έπειτα στην ενηλικίωση η σχέση αρχίζει να γίνεται ουσιαστικά διαλογική μέσα από τη διαπραγμάτευση των ορίων αλλά και την αμφισβήτηση των κοινωνικών προσταγών. Έτσι η σχέση γίνεται πεδίο παραγωγής νέων νοημάτων και στάσεων. Οι κόρες διδάσκουν τις μητέρες τους μέσα από το διάλογο και το παράδειγμά τους. Ανταλλάζουν τακτικές ενδυνάμωσης συνυπάρχοντας σε μια κοινωνία που θέτει περιορισμούς στις γυναίκες και των δύο γενιών.

Κάτια (μητέρα) και Άννα (κόρη)

Άννα: Θυμάμαι μια στιγμή ενδυνάμωσης, ήμασταν μέσα στο αυτοκίνητο και πήγα να ανοίξω συζήτηση για το σεξ και γυρνάει και μου λέει μα είναι σωστό τώρα να μιλάμε για αυτά τα πράγματα; Της λέω ρε μαμά αν ήσουν ο μπαμπάς μου και ήμουν εγώ ο γιος σου δεν θα μιλούσαμε; Και ήταν κάπως να έχεις δίκιο άντε πες μου και πιάσαμε την κουβέντα. Ήταν νομίζω μια μικρή στιγμή που άλλαξε πολύ τον τρόπο που μιλάμε.

Κάτια: Ναι, να σας πω, όταν μιλώ με την Άννα, μιλώ σαν ίση, δηλαδή μαθαίνω και εγώ πολλά πράγματα και αυτό είναι πάρα πολύ ωραίο. Τα πράγματα που έμαθα από την Άννα είναι πολλά. Είναι πάρα πολλές φορές που είπα ότι ήμουν λάθος σε κάτι, ήταν λάθος ο τρόπος που το σκεφτόμουν και θέλω να μάθω από τα παιδιά μου. Δηλαδή, για να προχωρήσουμε, πρέπει να μπορούμε να μάθουμε από τη νέα γενιά κάποια πράγματα.

Άννα: Όλοι θεωρούμε τον εαυτό μας κάπως υπεράνω...όταν αρχίσουμε να βλέπουμε την πλευρά του άλλου, υπάρχει παραπάνω κατανόηση και δίνεις στον εαυτό σου την ευκαιρία να μάθει από τον άλλον. Από τον καιρό που άρχισα να ακούω με βοήθησε πάρα πολύ, σε πάρα πολλά θέματα. Διαχειρίζομαι τις αγωνίες μου, το άγχος, ναι αλήθεια σου λέω! Σε ακούω, μη νομίζεις, μπορεί να νευριάζω την ώρα που μου τα λες αλλά μετά σε ακούω. Ας πούμε με βοήθησε πολύ χαρακτηριστικά με δυο κουβέντες που μου είπε: η μία είναι το μια φορά πιάνεις πάτο στη ζωή σου και το choose what you want most rather than what you want now. Είναι δυο πράγματα που κρατάω πάρα πολύ στη μνήμη μου.

Κάτια: Και εγώ έμαθα πολλά πράγματα από την Άννα. Είμαι σε ανδροκρατούμενα επαγγέλματα, και αυτός ο δυναμισμός της κόρης μου με έμαθε πολλά. Πολλά πράγματα αναθεωρήθηκαν, νόμιζα ότι ήμουν δυναμική αλλά ένα κομμάτι μέσα μου ακόμη θεωρούσε ότι ο άντρας ήταν πιο κυρίαρχος. Σίγουρα με ενδυνάμωσε η όλη διαδικασία με την κόρη μου πάρα πολύ, έχω παραπάνω τσαμπουκά να τους αντιμετωπίσω σαν ίσος προς ίσον. Είχα να κάνω με πιλότους και μηχανικούς αεροπλάνων που ξέρεις έχουν και την πατριαρχία εμπεδωμένη αυτοί οι άνθρωποι... και αυτή τη στιγμή ... Ε, με σέβονται και μου αρέσει γιατί εντάξει, τους δείχνω να καταλάβουν ότι δεν τους φοβάμαι, δεν είμαι λιγότερη από εκείνους. Ήταν κάτι που με βοήθησε πάρα πολύ η Άννα... Δηλαδή, οι εμπειρίες που είχα μέσα στα δύσκολα, μέσα στο ανακάτεμα, μέσα στην εξέλιξη, μέσα στα νέα πράγματα που έπρεπε να αναθεωρήσω με την κόρη μου, να μάθω, μου έδωσαν πολλή σοφία. Ήταν ένα ταξίδι και συνεχίζει να είναι ένα ωραίο ταξίδι που μοιραζόμαστε πολλές όμορφες εμπειρίες και σε κάθε συνάντηση που έχουμε, ακόμα και αν μπορεί να τσακωθούμε λίγο θα γελάσουμε ύστερα.

Ελπίδα (μητέρα) και Κατερίνα (κόρη)

Ελπίδα: Είμαι πάντα παρούσα και ανοιχτή για συζήτηση όταν με χρειάζονται οι κόρες μου να μου μιλήσουν και όταν θέλουν να τις συμβουλέψω. Το ίδιο ισχύει και για μένα, και εγώ θέλω συμβουλές από τις κόρες μου, που ζουν σε άλλη εποχή και έτσι μπορούν να με συμβουλέψουν πιο σωστά. Ορισμένα πράγματα που εγώ δεν τα πήρα από μικρή ηλικία, τα μαθαίνω ακόμα και τώρα.

Κατερίνα: Θυμήθηκα ότι πριν κάτι μήνες που ξεκίνησα να είμαι εθελόντρια στον Κυπριακό Σύνδεσμο Οικογενειακού Προγραμματισμού ήρθα σπίτι και προσπαθούσα να συζητήσω με τους γονείς μου για το sexting και τους βρήκα λίγο κάπως, ο μπαμπάς μου είπε: «να δούμε τι άλλο θα κάνουν». Εντάξει

δεν συζητήσαμε και πολλά στην τελική αλλά ακόμα και το να κάθεται να με ακούσει και να με ρωτήσει μετά είναι κάτι που γεφυρώνει μία σχέση δεν είναι κάτι που την καταστρέφει, ίσα-ίσα...

Αναστασία (μητέρα) και Δανάη (κόρη)

Δανάη: Εγώ νομίζω ότι από τα όσα μιλήσαμε είναι πιο εύκολο να δω τη σχέση μας ως μια σχέση ίσων που μαθαίνουμε η μία από την άλλη τώρα. Πιο πολύ ως ενήλικες παρά ως μαμά και κόρη. Επειδή συνήθως η κόρη μαθαίνει από τη μαμά αλλά τώρα νομίζω ότι μπορούμε να μιλάμε η μια στην άλλη χωρίς να κρίνουμε, απλώς για να μάθουμε παραπάνω πράγματα.

Αναστασία: Εγώ νομίζω ότι αυτό το να μαθαίνω από τη Δανάη έχει καιρό που κατάλαβα ότι είναι μέρος της διαδικασίας του μεγαλώματος και το επιδιώκω. Νομίζω οι σχέσεις μαμάς - κόρης και ενήλικα προς ενήλικα, νομίζω μπαينوβγαίνουν η μια μέσα στην άλλη αλλά νομίζω ότι αυτή η διαδικασία που κάνουμε τώρα βοηθά για να μην πνίγουμε η μία την άλλη στη σχέση. Εγώ είμαι 55 και έχει φορές που θέλω να είμαι η κόρη της μαμάς μου, μου αρέσει αυτό το πράγμα. Μπορεί να με ενοχλεί που μερικές φορές προσπαθεί ακόμη να μου τραβήξει λίγο το φουστάνι μου για να μακρύνει ακόμα αλλά έχει φορές που το θέλω να είμαι η κόρη της. Θα ήθελα οι κόρες μου όσο και αν μεγαλώσουν αυτό το πράγμα να το αποζητούν και να μου λεν όταν παραβιάζω τα όριά τους. Δεν μου αρέσει να τα παραβιάζω. Δανάη μου, στην εφηβεία σου είχα αυτή τη δυσκολία γιατί, περνούσες πολύ χρόνο μόνη σου στο δωμάτιο σου με επιστέγασμα τη μέρα που τρελάθηκα ότι έχεις κατάθλιψη και μπούκαρα μέσα. Αλλά τις πιο πολλές φορές προσπαθούσα να το σεβαστώ, σε έσπρωχνα λίγο για να δω αν θες να μιλήσουμε για πιο προσωπικά θέματα. Με τη βεβαιότητα ότι ήξερες να έρθεις να βρεις αν ήθελες. Δεν ξέρω αν αυτό το πράγμα το ένιωθες έτσι νόμιζα εγώ ότι ήταν.

Δανάη: Ναι, συνειδητοποίησα πως η σχέση μας στην εφηβεία, επηρέασε τη σχέση μας τώρα και το ότι συνήθισες να μου δίνεις χώρο και αυτό ήθελα στην εφηβεία μου αλλά κάποτε ο χώρος είναι τοο much και νιώθεις ότι χάνεται η σύνδεση. Και είναι πιο δύσκολο όταν μια σχέση είναι εξ αποστάσεως και μέσω τηλεφώνου, εν μέσω πανδημίας, είναι δύσκολο να ξέρεις τα όρια όταν δεν βλέπεις τον άλλον.

Διεκδικώντας το χώρο για διαφορετικές αφηγήσεις

Μητέρες και κόρες εκφράζουν σε διάφορα σημεία δυσφορία απέναντι στα στενά πλαίσια του φύλου, των στερεοτύπων και των κοινωνικών προσδοκιών για τις γυναίκες. Στην ατομική και συλλογική τους στάση απέναντι στον κόσμο επιλέγουν συχνά τρόπους αντίστασης. Η συνειδητή επιλογή να διαφέρεις από τα κυρίαρχα πρότυπα περιγράφεται ως ένας συνεχής αγώνας διαπραγμάτευσης με νίκες και ματαιώσεις.

Αναστασία (μητέρα) και Δανάη (κόρη)

Αναστασία: Το να πηγαίνουν οι κόρες μου αντίθετα στο ρέμα είναι κάτι που και θέλω να το μεταδώσω και το φοβάμαι. Το θέλω γιατί έχει να κάνει με τη δικαιοσύνη. Δεν μπορεί παρά να είναι έτσι. Από την άλλη είναι δύσκολος ο δρόμος. Εγώ ακόμα τον περπατώ και ξέρω ότι έχει δυσκολίες. Μπορεί να μην είναι οι ίδιες οι δυσκολίες και δεν ξέρω καν αν θα αποφασίσουν να ζήσουν σε αυτό τον τόπο. Σε άλλες κοινωνίες το ρεύμα έχει χρόνια που άλλαξε. Όμως αν πάρω μια ζυγαριά και τα ζυγίσω, νομίζω ναι, να πάνε αντίθετα στο ρέμα. Εντάξει, βλέπει τις μάχες που δίνω εγώ στην καθημερινότητα, βλέπει τις κουβέντες που κάνω με τον μπαμπά της, βλέπει την εμπλοκή μου σε διάφορα πεδία που προσπαθώ να παλέψω για πράγματα που θεωρούνται αυτονόητα... Είναι η επαγγελματική μου ζωή όπου είχα να κάνω πάντα με γυναίκες κακοποιημένες ή μετανάστριες, πάντα υπάρχει αυτή η χροιά. Εντάξει, μπορεί να τους δίνω και το αντίθετο μήνυμα. Είμαι σίγουρη ότι κάποιες μάχες που επιλέγω να μην τις δίνω σήμερα, η Δανάη δεν θα δεχόταν μύγα στο σπαθί της. Είναι αυτό που έλεγα στην αρχή, εκεί που η μαμά μου δεν υπήρχε περίπτωση να τα παλέψει τα πράγματα, η κόρη κάνει φτερουγίσματα και σπάνε και τα φτερά της και τα ενώνει και ξανά συνεχίζει και είναι αυτή η μεγάλη μάχη μέσα της κόρης, και η κόρη της κόρης τέλειωσε, δεν υπάρχει περίπτωση να τα δεχτεί. Αυτό το πράγμα όσο ενδυναμωτικό είναι άλλο τόσο τρομακτικό είναι γιατί θα φάνε πολλές μπάτσες αλλά θα είναι γυναίκες αυθεντικές, θα είναι αγωνίστριες, θα ενσωματώνουν αξίες που πολλές από εκείνες πέρασαν από εμάς, κάποιες μπορεί να τις ακυρώσουν και δικαιούνται και πρέπει να τις ακυρώσουν. Αλλά σε ό,τι αφορά τη γυναικεία διάσταση, νομίζω ότι είναι ενισχυτικά τα μηνύματα που προσπάθησα να τους δώσω. Αυτό που θέλω εγώ από την κόρη μου, όσες δυσκολίες και αν είχα κατά διαστήματα, είναι να βλέπω τη χαρά στα μάτια της. Αυτό είναι που μετράει για μένα να είναι με πλάσματα που την αγαπούν και τη σέβονται και εκείνη να αγαπά τον εαυτό της. Εγώ δεν έμαθα ακόμα να το κάνω.

Νιώθω ήσυχη ότι όλα αυτά που είπαμε και οι στιγμές που επιλέγουμε να έχουμε μεταξύ μας, ότι είναι ένα προζύμι και ότι την ώρα που θα χρειαστούν θα εμφανιστούν. Το νιώθω αυτό το πράγμα, έχω τη βεβαιότητα ότι θα είναι έτσι.

Η σεξουαλική αυτενέργεια είναι πολιτική αυτενέργεια: προσπάθειες για ακτιβισμό

Η πολιτική διάσταση της σεξουαλικής αυτονομίας, η διαφορετικότητα, ο σεξισμός και η πρόσβαση σε δικαιώματα ήταν μέρος αυτών των ιστοριών μητέρας-κόρης. Θέματα όπως η σεξουαλική και έμφυλη βία, τα όρια, η έννοια της συγκατάθεσης, οι σχέσεις, η σεξουαλικότητα, η αποδοχή, ο ρατσισμός είναι θέματα ταμπού στην Κυπριακή κοινωνία τα οποία οι μητέρες φρόντισαν να φέρουν στον διάλογο ως πολιτικά ζητήματα προς συζήτηση. Ταυτόχρονα, η σχέση μητέρας και κόρης διαπλέκεται με τις διαγενεακές σχέσεις στην οικογένεια όπου σε κάποιες περιπτώσεις γεννιέται και η πολιτική αυτονομία/αυτοκυριαρχία.

Αναστασία (μητέρα): στο σπίτι μας μιλάμε πολύ πολιτικά, ε... Εγώ ήθελα να τους δώσω το μήνυμα ότι δεν υπάρχει τίποτα που είναι ταμπού, τίποτα απολύτως. Η δυσκολία ήταν πάντα στο ότι δεν εκφραζόμαστε 100% με τον ίδιο τρόπο με τον μπαμπά της και προσπαθούμε να είμαστε σε κοινές γραμμές. Πήγαμε με τον παππού της - όταν ζούσε ο πατέρας μου - στο πρώτο Pride και ήταν τρεις γενιές μαζί, ο πατέρας μου, εγώ και η Δανάη.

Η Αθηνά (μητέρα) και η Ναταλία (κόρη)

Αθηνά: Όπως τώρα με όλα αυτά που συμβαίνουν με το κίνημα «Me too» αλλά και με το τι σημαίνει βιασμός πάντα έχει στην επικαιρότητα παραδείγματα και κάνουμε τέτοιες συζητήσεις για το τι σημαίνει συναίνεση.

Ναταλία: Νιώθω ότι αυτά τα θέματα ήταν πάντα συζητήσεις μας και τώρα θα γίνουν κάτι άλλο: η δράση νιώθω ότι είναι πιο σημαντική. Είναι κάτι που κριτικάρα παλιά στο σπίτι ότι ο μπαμπάς μου και η μαμά μου συζητούν πολύ για κοινωνική δικαιοσύνη αλλά δεν κάνουν και τόσα πολλά... αλλά εντάξει πλέον νιώθω ότι έγιναν και οι δύο πολύ περισσότερο ακτιβιστές και νομίζω είναι από τα πιο σημαντικά πράγματα που μας έχουν δώσει. Πάντα μας έπαιρναν σε διαδηλώσεις από παιδιά, τώρα πάμε και από μόνοι μας (με αδελφό) και εγώ τώρα στην Αγγλία συμμετέχω σε διάφορες ομάδες. Τώρα που θα κάνουμε αυτό με τις γυναίκες, που το νιώθω πολύ πιο προσωπικά φυσικά με τη μαμά μου και εμένα, μου έδωσαν τον χώρο οι γονείς μου να διαμορφώσω τον ακτιβισμό και την πολιτική ταυτότητα μου. Είναι πάρα πολύ σημαντικό και με ενδυναμώνει.

ΠΡΟΣ ΥΓΙΕΣΤΕΡΕΣ ΣΧΕΣΕΙΣ ΜΗΤΕΡΑΣ-ΚΟΡΗΣ ΜΕΣΩ ΤΗΣ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗΣ ΑΛΛΑΓΗΣ

Οι διαγενεακοί διάλογοι ανάμεσα σε μητέρες και κόρες ανέδειξαν καίρια ερωτήματα σχετικά με την ισότητα των φύλων τα οποία παραμένουν αναπάντητα σε ατομικό, συλλογικό και θεσμικό επίπεδο. Απαιτούνται σημαντικές κοινωνικές αλλαγές για να εξελιχθεί η σχέση μητέρας-κόρης σε μέσο σεξουαλικής (και πολιτικής) ικανότητας για αυτενέργεια. Σε αυτές περιλαμβάνονται:

1. Περιεκτική σεξουαλική αγωγή σε όλες τις εκπαιδευτικές βαθμίδες, ξεκινώντας από πολύ μικρή ηλικία, ως σημαντική στρατηγική για την καταπολέμηση του σεξισμού, της σεξουαλικής και της έμφυλης βίας.
2. Δημιουργία ασφαλών χώρων για ανοιχτό διάλογο με μητέρες-κόρες σε όλη την ποικιλομορφία τους.
3. Διοργάνωση κι άλλων προγραμμάτων αφήγησης ιστοριών με συμμετοχή των πατέρων.
4. Βελτιωμένη παιδική φροντίδα και γονεϊκές πολιτικές.
5. Πρόσβαση στη δικαιοσύνη για τα άτομα που έχουν υποστεί ενδοοικογενειακή και έμφυλη βία.
6. Κοινωνικοοικονομική ενδυνάμωση και ανεξαρτησία.

Πολιτική αναγνώριση του ρόλου των γυναικών.

Όπως είπε η Αναστασία, μία από τις μητέρες: Ξεκινάς με αυτό το άτομο που βγήκε μέσα από το σώμα σου, που είναι κομμάτι του εαυτού σου, που το αγαπάς περισσότερο από οτιδήποτε άλλο

στον κόσμο, και σου δίνει τεράστια δύναμη, ενώνετε τις δυνάμεις σας και πηγαίνεις στο επόμενο επίπεδο, που είναι το επίπεδο της κοινότητας. Μετά από αυτό, υπάρχει το επίπεδο των θεσμών, έτσι λειτουργεί.

-

Σεμινάρια για ενδυνάμωση γυναικών και ενημέρωση για τα δικαιώματά τους

Κατερίνα (κόρη): Σαν ιδέα θα ήταν καλά να γινόταν ένα σεμινάριο ή κάτι προς μητέρες, και κόρες, αλλά και για το ευρύτερο κοινό όπου να στηρίζονται στο να καλλιεργήσουν πιο πολύ τις σχέσεις τους γιατί θα βελτίωνε πολλά πράγματα στην κοινωνία.

Κάτια (μητέρα): Πρέπει να μαθαίνουν σχετικά με αυτά που θα πρέπει να ανεχτούν στη ζωή τους, αλλά κι ότι έχουν το δικαίωμα να αρνηθούν να τα ανεχτούν.

-

Συμμετοχή των πατέρων και των ανδρών συντρόφων στο κίνημα για την ισότητα των φύλων

Αναστασία (μητέρα): Εγώ θέλω να σας παρακαλέσω να φέρετε και τους μπαμπάδες μέσα, δεν μπορεί να λειτουργήσει αυτή η εξίσωση μόνη της. Είναι μαζί που τους κάνουμε (τα παιδιά). Ίσως τους βοηθήσουμε να καταλάβουν και τι σημαίνει να είσαι γυναίκα σήμερα. Ίσως να μην μας συγχωρούν ποτέ το ότι έχουμε το προνόμιο να γινόμαστε μαμάδες, νομίζω δεν μας το συγχωρούν ποτέ. Δανάη μου, τι νομίζεις εσύ;

Δανάη (κόρη): Ναι συμφωνώ, τους γονείς σου τους βλέπεις τον ένα σε σχέση με τον άλλο και ειδικά σε θέματα σχέσεων, ας πούμε όλες μου οι φίλες οι σχέσεις τους είναι επηρεασμένες από τις σχέσεις που έβλεπαν μικρές, από τη σχέση των γονιών τους. Νομίζω είναι πολύ σημαντική αυτή η δυναμική.

Ναταλία (κόρη): Όσο κι αν προσπαθεί η μαμά μου –οποιαδήποτε μαμά– να κάνει την κόρη της ανεξάρτητο άνθρωπο, κάποια που θα αγωνίζεται για την κοινωνική αλλαγή, πρέπει το ίδιο να γίνει και με τα αγόρια. Αν δεν τα συμπεριλάβουμε σε αυτή την προσπάθεια, τότε πάντα θα έχουμε βιαστές ή ανθρώπους που θέλουν και στηρίζουν πατριαρχικές κοινωνίες.

-

Περιοριστική σεξουαλική αγωγή

Άννα (κόρη): Η σεξουαλική αγωγή στο σχολείο είναι χάλια. Οπότε το παιδί απευθύνεται στο γονιό κι ο γονιός επίσης δεν είχε κατάλληλη σεξουαλική αγωγή κι έτσι δεν ξέρει πώς να μιλήσει στο παιδί του, και το ταμπού παραμένει.

Δανάη (κόρη): Δεν μπορείς να κρατάς κάποια θέματα ταμπού στην κοινωνία, γιατί αν θεωρούνται ταμπού τότε δεν θα συζητιούνται ούτε στις προσωπικές σχέσεις.

Αθηνά (μητέρα): Το θέμα της έμφυλης βίας πρέπει επίσης να καλύπτεται συστηματικά από το σχολείο σε όλες τις εκπαιδευτικές βαθμίδες, αλλά και στους συλλόγους γονέων. Αυτό παραμένει ένα τεράστιο κενό.

-

Μετασχηματισμός στο επίπεδο των πολιτικών

Μέλανι (κόρη): Γεννάς ένα παιδί, πέραν χρόνου μαζί του!

Αναστασία (μητέρα): Αν τα μεγαλώναμε διαφορετικά, τότε ναι, θα ερχόταν και η δομική αλλαγή.

Αθηνά (μητέρα): Το κράτος θα μπορούσε να κάνει πολλά για να υποστηρίξει αυτές τις σχέσεις που προσφέρουν τόσα στις κοινότητές μας, όπως ας πούμε αν οι άνθρωποι δεν έπρεπε να δουλεύουν τόσο πολλές ώρες θα είχαν περισσότερο χρόνο να αφιερώνουν στα παιδιά τους.

ΛΙΒΑΝΟΣ

ΜΗΝΥΜΑΤΑ ΚΑΙ ΑΞΙΕΣ ΓΙΑ ΤΗ ΘΗΛΥΚΟΤΗΤΑ, ΤΗ ΣΕΞΟΥΑΛΙΚΟΤΗΤΑ ΚΑΙ ΤΙΣ ΣΧΕΣΕΙΣ

Ξεκινάμε με τις αφηγήσεις από το Λίβανο για τη γυναικεία ιδιότητα- από το σώμα, όπου η μητέρα στοχάζεται την ανάγκη της κόρης της να γνωρίσει το σώμα της, μέχρι τις επιθυμίες της για την κόρη της σχετικά με το δικό της σώμα, και τις σκέψεις της για τον τρόπο με τον οποίο επηρεάζει η κοινωνία τον τρόπο με τον οποίο βλέπουμε το σώμα μας.

Μαριάμ (μητέρα): Είναι σημαντικό τώρα, το πρώτο πράγμα που πρέπει να γνωρίζει είναι η βιολογία της. Εμένα μου πήρε καιρό να μάθω για την εμμηνόρροια και δεν θα έπρεπε να είναι έτσι - θέλω να πω, να καταλάβει πώς οι ορμόνες μπορούν να επηρεάσουν τον ψυχισμό της. Είναι πάρα πολύ σημαντικό για μένα η κόρη μου να αγαπάει το ότι είναι γυναίκα.

Τα χαρακτηριστικά αυτά (της γυναικείας ιδιότητας), ιδίως η εμμηνόρροια, το αναπαραγωγικό σύστημα, τα στήθη, είναι χαρακτηριστικά που μπορούμε να τα συζητήσουμε... υπάρχει κάτι ειδικό που σχετίζεται με το πνεύμα και την ψυχή... ανανέωση, καινοτομία, γονιμότητα. Όλα αυτά εκδηλώνονται μέσα από τη γέννα, και η ανανέωση μέσα από την εμμηνόρροια.

Θα ήθελα η κόρη μου να είναι σε θέση να απολαμβάνει το σώμα της και να παίρνει ικανοποίηση, να έχει αυτοπεποίθηση και σεβασμό για το σώμα της. Ο σεβασμός υπάρχει μέσα από τα αισθήματα, δηλαδή πρέπει η ίδια να δίνει αξία στα αισθήματα του σώματός της - τα αισθήματά της... και της έμαθα ότι η προϋπόθεση μιας σεξουαλικής σχέσης είναι η αγάπη.

Ας εξετάσουμε τώρα τη γυναικεία ιδιότητα σαν έννοια, σαν ένα σύνολο από χαρακτηριστικά κι ένα ταξίδι ανακαλύψεων.

Μούνα (κόρη): Σε τι διαφέρουν οι γυναίκες και οι άντρες; Ίσως στον τρόπο σκέψης τους, κάποιες φορές, ειλικρινά, πιστεύω ότι η γυναίκα έχει λίγο -ή πολύ- περισσότερη επίγνωση από τον άντρα, πιστεύω ότι η γυναίκα έχει μεγαλύτερη επίγνωση και γι' αυτό πιστεύω ότι (οι γυναίκες και οι άντρες) διαφέρουν.

Χάνια (μητέρα): Η κοινωνία επηρεάζει τον τρόπο με τον οποίο βλέπουμε τον εαυτό μας. Για παράδειγμα, άλλοτε μας εξηγούσαν ότι το σώμα είναι αμαρτία ή ότι η εμμηνόρροια κάνει τη γυναίκα ακάθαρτη.

Νούχα (κόρη): Η ίδια η γυναικεία ιδιότητα, φαντάζομαι μιλάμε για τη συμπόνια, να είσαι εκεί για τα παιδιά σου και να προσπαθείς να λύσεις τα προβλήματα ακούγοντας περισσότερο, στηρίζοντας τα παιδιά σου, αυτό το έμαθα πολύ από τη μαμά, αγάπη χωρίς προϋποθέσεις ή οτιδήποτε τέτοιο, που σημαίνει ότι αγαπάμε η μία την άλλη ακόμα κι όταν δεν έχουμε κοινές απόψεις σε κάποια ζητήματα.

Χάνια (μητέρα): Η γυναικεία ιδιότητα είναι τρυφερότητα, ασφάλεια, αγώνας, συμπόνια και αγάπη.

Ράνα (κόρη): (Η γυναικεία ιδιότητα) είναι θάρρος, δικαιοσύνη, δηλαδή να αντιστέκεσαι στην αδικία. Άκουγα ιστορίες από τη δουλειά της, βλέπει μια αδικία και την αντιμετωπίζει. Σύμφωνα με τη Σαντάουι, η γυναικεία ιδιότητα ή η θηλυκότητα είναι το αίσθημα της ευθύνης.

Νούχα (κόρη): Για μένα, η γυναικεία ιδιότητα διαφέρει από τη θηλυκότητα, γιατί η γυναικεία ιδιότητα έχει περισσότερο να κάνει με τη βιολογική πλευρά, ενώ η θηλυκότητα αφορά περισσότερο την έκφραση και τη συμπεριφορά.

Μαριάμ (μητέρα): Ακόμα κι αν μια γυναίκα είναι ντροπαλή από τη φύση της, είναι δυνατή γιατί έχει συνηθίσει να κάνει πολλά πράγματα και μπορεί να αντέξει πολλά, ανάλογα με την ιστορία της. Γενικά, η γυναίκα αντέχει, η γυναίκα ξέρει πώς... θέλω να πω ότι γενικά μια γυναίκα είναι ικανή να συντονίσει και να φτιάξει τα πράγματα.

Σάμια (μητέρα): Η μόνη διαφορά ανάμεσα στο αρσενικό και το θηλυκό είναι βιολογική, δεν υπάρχει διαφορά στη δουλειά τους, στη συμπεριφορά τους· και τα δύο χρειάζονται το ίδιο επίπεδο σεβασμού και ηθικής.

Μαριάμ (μητέρα): Νομίζω ότι ανακαλύπτει κανείς τα θηλυκά χαρακτηριστικά ατομικά, δεν ξέρω γιατί κάποια πρέπει να διδάξει στην άλλη τα χαρακτηριστικά του θηλυκού, είναι κάτι έμφυτο, κάτι

που το έχει, δεν νομίζω ότι πρέπει να μας το διδάξει κάποια άλλη, γιατί κανείς δεν με δίδαξε εμένα πώς να είμαι γυναίκα, ή πώς να είναι κανείς άντρας, αυτό το παίρνεις από τον τρόπο που μεγαλώνεις κι ακόμα νωρίτερα το αισθάνεσαι... είναι πράγματα που τα χρειάζεσαι ή που δεν τα έχεις.

Χάνια (μητέρα): Δεν ξέρω γιατί κάποια πρέπει να διδάξει στην άλλη τα χαρακτηριστικά του θηλυκού, είναι κάτι έμφυτο, κάτι που το έχει. Κανείς δεν με έμαθε πώς να είμαι γυναίκα ή πώς να γίνω άντρας, αυτά είναι πράγματα που τα παίρνεις από τον τρόπο που μεγαλώνεις, αισθάνεσαι ότι αυτά τα χαρακτηριστικά είναι πράγματα που τα έχεις ή που δεν τα έχεις.

Χάνια (μητέρα): Κατάλαβα το νόημα της θηλυκότητας και της γυναικείας ιδιότητας από τη μητέρα μου και το νόημα της ανδρικής ιδιότητας από τον πατέρα μου. Σχετικά με την ταυτότητα, δεν νομίζω ότι μπορεί κανείς να το εκφράσει με λόγια, νομίζω ότι είναι κάτι που το αποκτάς, αυτά που παρατηρεί μια γυναίκα, ο τρόπος που ζει και που βιώνουμε εμείς την ταυτότητά μας μπροστά της.

Μιζιάνα (μητέρα): Όπως και στα χωριά μας, γυναίκα είναι είναι νοικοκυρά –καθαρή, τακτική, καλή στο μεγάλωμα των παιδιών, τέτοιες ιδιότητες– ο άντρας της είναι περήφανος για κείνη ως κάποια που φροντίζει το σπίτι του και μεγαλώνει σωστά τις κόρες και τους γιους του. Είναι επίσης καλοαναθρεμμένη, από καλή οικογένεια, εννοώ ένα αξιοσέβαστο άτομο.

Νούχα (κόρη): Φοράω ό,τι μου αρέσει... δεν σκέφτομαι πώς με βλέπουν οι άλλοι· για παράδειγμα, έκανα πλάκα στη θεία μου, είναι αισθητικός και κάνει αποτριχώσεις. Με ρωτούσε συχνά αν ήθελα να μου φτιάξει τα φρύδια κι εγώ ρωτούσα γιατί. Έλεγε, επειδή στο πανεπιστήμιο πρέπει να έχεις τα φρύδια σου «φτιαγμένα»... θα σε κοιτάνε παράξενα αν δεν τα έχεις. Κι εγώ της έλεγα, θέλεις να αρραβωνιαστώ από νωρίς; Έναν άντρα γιατί να τον νοιάζει; Ήθελα έτσι να δείξω ότι δεν με νοιάζει.

Νούχα (κόρη): Θυμάμαι ότι μεγάλωσα φυσιολογικά και σωστά, τα πράγματα ήταν πολύ καθωσπρέπει, αλλά για κάποιο λόγο αισθάνομαι ότι ο [σεξουαλικός] προσανατολισμός μου δεν περιορίζεται στους άντρες... όχι... υπάρχει και κάτι ακόμα, οπότε τι είναι αυτό; Έψαχνα το θέμα μαζί με τις φίλες μου· γιατί σίγουρα πρέπει να υπάρχει κάποιος λόγος, και ίσως είναι φυσιολογικό, γιατί υπάρχουν πολλά ζώα που είναι έτσι. Όταν ήμουν μικρή με ενδιέφεραν πολύ τα ζώα κι έχω παρατηρήσει ότι υπάρχουν ομοφυλοφιλικές συμπεριφορές ανάμεσα στα ζώα, επομένως πρέπει να είναι κάτι φυσιολογικό, σωστά; Γιατί όχι κι εμείς;

Χρειαζόμουν χώρο για να πειραματιστώ, για να ζήσω τις επιλογές που κάνω και να δοκιμάσω πράγματα ανεξάρτητα, χωρίς παρεμβάσεις, καταλαβαίνεις; Αυτό θέλω, αυτό είμαι, αυτό είναι που μου αρέσει, αυτός είναι ο τρόπος για να βρω την ταυτότητά μου, γιατί ακόμα εξερευνούσα τον εαυτό μου.

Χάνια (μητέρα): Σχετικά με τον σεξουαλικό προσανατολισμό, σίγουρα είναι κομμάτι της σεξουαλικότητας και ξέρω ότι υπάρχει, σίγουρα έχει μια βιολογική διάσταση. Γνωρίζω γι' αυτά τα θέματα, αλλά όχι πολλά. Ακόμα δυσκολεύομαι να το κατανοήσω. Έτσι όταν η κόρη μου με ρώτησε θα παίρναμε μέρος σε αυτή τη μελέτη, της είπα, δεν είναι καλύτερα να προετοιμαστούμε; Αφού οι σκέψεις μου δεν είναι ακόμα ξεκάθαρες.

Κάτι ακόμα, βλέπεις... στη γενιά μου, παρατηρούσα ότι υπήρχαν κοπέλες με διαφορετικό προσανατολισμό, ήξερα ότι αυτό το πράγμα υπάρχει, δεν μου είναι κάτι παράξενο, ωστόσο στη γενιά μου δεν ήταν αποδεκτό, όπως είναι σήμερα, τα πράγματα αυτά τότε ήταν ταμπού, όποιον κι αν αφορούσαν... ήταν αλλιώς... Τώρα υπάρχει περισσότερη αποδοχή. Βέβαια, αυτό διαφέρει σε κάθε χώρα, χαίρομαι γι' αυτό, πραγματικά· σας λέω πως ακόμα κι αν δεν μπορώ να το καταλάβω, με νοιάζει να υπάρχει σεβασμός ό,τι κι αν σημαίνει, χαίρομαι πολύ.

Κανείς δεν επέβαλλε τίποτα σε κανέναν, αλλά από τότε που η κόρη μου ήταν μικρή παρατηρούσα ότι ένιωθε πιο άνετα με παντελόνια και σορτς – περισσότερο πρακτικά ρούχα παρά γυναικεία.

Τώρα, ας διερευνήσουμε αφηγήσεις σχετικά με τη σεξουαλικότητα και προγαμιαία μηνύματα από τις μητέρες.

Μιζιάνα (μητέρα): Δεν ενημέρωσα την κόρη μου [για τις σεξουαλικές σχέσεις] επειδή δεν έχει παντρευτεί ακόμα, αλλά παρ' όλα αυτά ξέρει περισσότερα από μένα!

Όταν αρραβωνιάστηκε, αρχίσαμε να της μιλάμε για τη σεξουαλικότητα... για τη ζωή... αλλά εκείνη τα ξέρει ήδη από τις φίλες της που τσατάρουν στο τηλέφωνο, στην πραγματικότητα εγώ παίρνω πληροφορίες από κείνη.

Νάγια (κόρη): Όταν με ρώτησε για τις σεξουαλικές σχέσεις ένιωσα σαν ηλίθια γιατί δεν ξέρω τίποτα... Θα έπρεπε να ξέρω, σε περίπτωση που κάποιος με ρωτήσει, όπως εσύ, σήμερα με ρώτησες άνετα και σου είπα πως για κάποιο λόγο ένιωθα ασφαλής, αλλά για να μιλήσω σε κάποιον άλλο θα πρέπει να είμαι προετοιμασμένη, να ξέρω περισσότερα.

Νούχα (κόρη): Φυσικά [το να μιλάνε για τη σεξουαλική τους ζωή] είναι διαφορετικό για τους άντρες σε σχέση με τις γυναίκες· είναι πιο πολύ σαν ιστορία, σαν να τον συχαίρουμε, έγινε άντρας, μπράβο... Με μια νεαρή γυναίκα... Προσοχή! Θεός φυλάξοι, μην αφήσεις ποτέ κανέναν να σε αγγίξει, μπορεί να σε καταστρέψει, πώς τον λένε, πώς μπορεί να σε δεχτεί αν αγγίξει αυτό το πράγμα που ονομάζεται υμένας, επειδή όλη σου η αξία τελειώνει εκεί, σ' αυτό το κομμάτι δέρμα που δεν σκίζεται αλλά ανοίγει. Τα πράγματα έχουν αλλάξει πολύ πια, αλλά μιλάω για την κοινωνία γενικά.

Ράνα (κόρη): Αυτό που θυμάμαι περισσότερο είναι που ήμουν 8 χρονών κι η μητέρα μου προσπαθούσε να μου εξηγήσει τι είναι το σεξ, δεν καταλάβαινα, έπειτα στο σχολείο μια φίλη μου είπε ότι το πέος μπαίνει στον κόλπο.

Ναι, μιλούσαμε για το σώμα [με τη μητέρα μου]... από τότε που ήμασταν παιδιά οι γονείς μου μας έλεγαν μην αφήνετε κανέναν να σας αγγίξει, το σώμα σας είναι δικό σας και να μην αφήνετε κανέναν να σας αγγίξει, ιδίως σε αυτά τα σημεία, τα απόκρυφα.

Σίγουρα, πρέπει πάντα να υπάρχει συναίνεση [στη σεξουαλική δραστηριότητα], μπορούμε να αλλάξουμε γνώμη αν κάτι δεν μας πάει καλά. Αν κάτι μας ενοχλεί σίγουρα πρέπει να σταματήσουμε κι ο σύντροφος ή οι σύντροφοι πρέπει να σταματήσουν.

Νούχα (κόρη): Το να αφηγούμαι την ιστορία [του coming out μου] μου προκαλούσε νευρικήτητα και εκνευρισμό, ιδίως ζητήματα όπως η ταυτότητα του φύλου, επειδή δεν ήθελα να μάθει η μητέρα μου αυτή μου την πλευρά κι επίσης δεν ήθελα να αρχίσει ο πατέρας μου να ανακατεύεται με τη ζωή μου. Ήθελα χώρο που θα μου επέτρεπε να κάνω τις επιλογές μου, να εξερευνήσω τη ζωή μου και τις επιλογές μου μέχρι να φτάσω σε ένα σημείο που θα αισθάνομαι αρκετά άνετα για να το μοιραστώ μαζί τους.

Δεν έχει να κάνει με το πώς αναγνωρίζω τον εαυτό μου, τον εαυτό μου τον αναγνωρίζω με το όνομά μου. Δεν είναι δουλειά κανενός να ξέρει οτιδήποτε για τον σεξουαλικό μου προσανατολισμό ή τις προτιμήσεις μου κ.λπ.... με τον ίδιο τρόπο, δεν είναι δική μου δουλειά να ρωτάω τους άλλους, με ποιον σου αρέσει να είσαι στο κρεβάτι;

Ο αυνανισμός δεν ήταν ποτέ θέμα συζήτησης, δεν το συζητήσαμε ποτέ στο σπίτι και στο σχολείο μάς έλεγαν ότι δεν είναι καλό, ότι είναι αμαρτία. Στο σπίτι δεν το αναφέραμε ποτέ παρά μόνο πρόσφατα, ίσως πριν από ένα χρόνο, ήταν μέρος του coming out στην οικογένειά μου και το συζητήσαμε λίγο με τη μαμά μου, και της έλεγα ότι διαφωνώ με πολλά από αυτά που μάθαμε ή που μας δίδαξαν να πιστεύουμε μεγαλώνοντας, όπως το στίγμα που συνοδεύει τη σεξουαλικότητα και τη σεξουαλική απόλαυση και τον αυνανισμό, για παράδειγμα τι πειράζει που έμαθα για τον αυνανισμό από τη φίλη μου; Ήμουν 21 ή 22 εκείνη την εποχή.

Σάμια (μητέρα): Ναι, μιλάμε για [τον σεξουαλικό προσανατολισμό]. Σου λέει, αν ο άνθρωπος είναι φτιαγμένος έτσι, εκείνος φταίει; [Η κόρη μου] ξέρει πολλά γι' αυτά τα θέματα, διαβάζει, κι επίσης μιλάμε πολύ γι' αυτά, δεν είναι κάτι κακό. Θέλω να βλέπω φροντίδα, αγάπη, απόλυτη υποστήριξη για να [γίνεται] η [σεξουαλική πράξη].

Μαριάμ (μητέρα): Όταν η κόρη μου ήταν μικρότερη, με πείραζε κι έλεγε πως όταν έκανες ένα μωρό, έλεγες «ΜΠΟΚ!» και τσουφ, βγαίνει ένα μωρό! Αλλά τελικά αρχίσαμε να μιλάμε γι' αυτό. Μετά από κάθε μάθημα στο σχολείο ερχόταν σε μένα και μιλούσαμε κι εγώ της έλεγα ό,τι μπορούσα, μέσα στα όριά μου, και τελικά ανακάλυψε πολλά.

Σάμια (μητέρα): Ο άντρας μπορεί να έχει προβλήματα, για παράδειγμα με την πρόωγη εκσπερμάτωση ή να μην είναι καλός στα προκαταρκτικά, αλλά τελικά συμπεριφέρεται σαν να είναι το μόνο ενεργό πρόσωπο, αυτός που «κάνει» κάτι στην κατάσταση...

Μαριάμ (μητέρα): Υπάρχει ένα μεγάλο πρόβλημα στην έκφραση [ζητημάτων σεξουαλικότητας] ανάμεσα στους άντρες και τις γυναίκες, επειδή δεν υπάρχει κουλτούρα της σεξουαλικότητας. Η καλύτερη πληροφόρηση θα επέτρεπε στον άντρα να καταλαβαίνει καλύτερα το σώμα της γυναίκας, πώς να την κάνει να νιώσει απόλαυση και πώς να υπάρχει μεταξύ τους αρμονία.

Η κόρη μου θα πρέπει να σέβεται το σώμα σαν κάτι σπουδαίο, όχι κάτι που είναι ταπεινό, βρόμικο...

Δεν χάνω την ευκαιρία να της περάσω τέτοια μηνύματα, καθώς εγώ ήδη υπέφερα όταν μεγάλωνα.

Νομίζω επίσης ότι η ζημία που κάνει η μητέρα στην κόρη από αυτή τη σκοπιά –από τη σχέση της με τη γυναικεία της ιδιότητα ή τη θηλυκότητά της, και με το σώμα της– μπορεί να μη γιατρευτεί ποτέ. Άρχισα να το σκέφτομαι αυτό στην ηλικία μου... υπάρχουν πράγματα που δεν γιατρεύονται... και μπορεί μερικές φορές να οδηγήσουν στην ψυχρότητα. Ελπίζω να μη συμβεί αυτό στην κόρη μου. Προσεύχομαι στο Θεό.

Η απόλαυση είναι μια μοναδική όψη της σεξουαλικότητας· ας εξετάσουμε αυτή την αφήγηση

Χάνια (μητέρα): Η απόλαυση κατά τη διάρκεια της σεξουαλικής πράξης είναι απαραίτητη. Είναι απογοητευτικό αν ο ένας από τους δύο παίρνει απόλαυση μόνος του γιατί πρέπει σίγουρα να είναι μαζί, αλλά είναι απαραίτητο να αισθάνονται απόλαυση και οι δύο. Δεν θυμάμαι αν έχουμε ποτέ συζητήσει το θέμα αυτό με την κόρη μου.

Είμαι παντρεμένη 20 χρόνια και μπορώ να σου πω ότι η σεξουαλική πράξη είναι κάτι πολύ σημαντικό, η σεξουαλική απόλαυση είναι κάτι πολύ σημαντικό. Δεν είναι ούτε αισχρή ούτε βρόμικη. Οι μεγάλες έννοιες της ντροπής και της καθαρότητας δεν έχουν σχέση μαζί της. Η σεξουαλική απόλαυση υπάρχει έτσι κι αλλιώς, ο οργανισμός είναι πολύ σημαντικός κι είναι σημαντικό να καταλάβεις τον αντίκτυπο που έχει στη ζωή σου κι ακόμα και στη διάθεσή σου.

Ράνα (κόρη): Μια φορά η μητέρα μου μού μίλησε για τον αυνανισμό και τις σεξουαλικές σχέσεις –στην πραγματικότητα μου μίλησε για τη σεξουαλική επίθεση– μου εξηγούσε βασικά για να με προστατεύσει, δεν ανέφερε το ζήτημα της απόλαυσης. Ήμουν πολύ μικρή (11 χρονών) και είχα μείνει έκπληκτη. Όσο για το ζήτημα της απόλαυσης, θυμάμαι μία περίπτωση που το είχαμε συζητήσει... το θυμάμαι αυτό.

Μαριάμ (μητέρα): Για τον οργανισμό; Δεν ξέραμε ούτε πώς το λένε... μια παράξενη κατάσταση που συμβαίνει στις γυναίκες, πώς να τη φτάσεις; Ποια ήταν η σχέση της με τον αυνανισμό και το αίσθημα ντροπής και ενοχής που τον συνοδεύουν; όλα αυτά τα βαριά αισθήματα... μια λέξη από τη μητέρα μου και θα είχα απαλλαγεί από όλη αυτή την αρνητικότητα.

Περνάμε τώρα στο ζήτημα της σεξουαλικότητας ως σχέσης, ως ταμπού.

Σάμια (μητέρα): Αν θέλει να κοιμηθεί με τη γυναίκα του, η γυναίκα πρέπει να συμμορφωθεί... σαν να ήταν μηχανή... σαν να ήταν... δεν θέλω να πω άλλα.

Χάνια (μητέρα): Αν ερχόταν στη συζήτηση ένα ζήτημα όπως αυτό [η σεξουαλικότητα]... δεν το έφερνα η ίδια, αλλά αντιδρούσα αν άρχιζε συζήτηση.

Σάμια (μητέρα): Όταν η κόρη μου ήταν μικρή με ρωτούσε πώς κάνουν οι άνθρωποι παιδιά. Της απαντούσα, κάνω εμετό και να τα!

Μιζιάνα (μητέρα): Αισθάνομαι αρκετά άνετα να μιλάω στην κόρη μου για τη σεξουαλικότητα, επειδή η δική μου μητέρα με έκανε να αισθάνομαι άνετα λέγοντάς μου ιστορίες.

Σάμια (μητέρα): Όταν τα παιδιά μου ήταν μικρά, πρόσεχα πολύ να μη με δουν (να κάνω σεξ)... έπρεπε να μένουν χωριστά... αυτό έχω πάρει από τους γονείς μου επειδή εμείς ήμασταν σε ένα σπίτι, σε ένα δωμάτιο. Δεν ήταν σωστό.

Μαριάμ (μητέρα): Τα είπα στην κόρη μου όλα, λίγο λίγο. Απαντούσα στις ερωτήσεις της όποτε εμφανίζονταν, ιδίως επειδή είχε έναν αδερφό που ήρθε μετά από κείνη και οι αδερφές μου έμειναν έγκυες, οπότε είχαμε εγκυμοσύνες και γεννητούρια. Κάθε φορά έκανε ερωτήσεις κι εγώ τις απαντούσα. Αλλά ανησυχούσα κιόλας, επειδή έδειχνε να την αναστατώνει κι ήταν δύσκολο να φροντίζω να απαντάω όλες τις ερωτήσεις της προσεχτικά.

Μιζιάνα (μητέρα): Αν μια γυναίκα αισθάνεται άνετα και προσφέρει αυτή την άνεση και στον άντρα της, γιατί να μη νιώθει απόλαυση. Πρέπει να αισθάνεται απόλαυση όταν είναι τακτική κι από τον καλό τρόπο που υποδέχεται τον άντρα της όταν γυρίζει σπίτι.

Ελπίζω οι κόρες μου να ζήσουν μια καλή ζωή και να εκφράζονται για τη ζωή τους, όχι όπως εγώ για τη δική μου, και να ζήσουν καλύτερη ζωή απ' ό,τι εγώ.

Χάνια (μητέρα): Όπως κι ο άντρας μου, οι δύο μου κόρες είναι εσωστρεφείς κι έτσι αυτές οι σχέσεις θέλουν κάποια δουλειά. Η μία τους, η Νούχα, όταν ήταν έφηβη δεν εκφραζόταν ούτε είχε τα συνθη-

σμένα ξεσπάσματα, κι έτσι της έλεγα σε παρακαλώ, μία φορά το μήνα γράφε μου σε ένα φύλλο χαρτί για ό,τι αισθάνεσαι.

Μιζιάνα (μητέρα): Όταν μεγάλωσα, ήξερα ότι η ζωή (στην κοινότητά μου) ήταν λάθος κι εδώ η ζωή είναι σωστή, ο τρόπος που ζούσαμε εκεί και ποια είναι τα δικαιώματα του άντρα και ποια τα καθήκοντά του.

Τι είναι σωστό; Σωστό είναι να υπακούει η γυναίκα τον άντρα της κι όταν οι κόρες της διαφωνούν με τους άντρες τους πρέπει κι εκείνες να υπακούουν τους άντρες τους, ό,τι κι αν λένε εκείνες να λένε να και όπως εγώ να κάθονται πάντα ήσυχες.

Νάγια (κόρη): Θεωρώ ειλικρινά ότι οι απαιτήσεις του άντρα είναι υπερβολικές. Όταν ήρθαμε στο Λίβανο, θέλαμε να παντρευτούμε Σύριους και οι αδερφοί μου ήθελαν να παντρευτούν και να μείνουν σε δικό τους σπίτι. Ωστόσο, στη Βηρυτό και με την οικονομική κατάσταση που υπήρχε αυτό ήταν πολύ δύσκολο. Μέναμε όλοι στο ίδιο σπίτι κι έβλεπα πώς αντιμετώπιζαν οι νύφες μου τους άντρες τους. Η νύφη μου είναι νευρική κι ο αδερφός μου με τη σειρά του την απειλεί ότι θα παντρευτεί δεύτερη γυναίκα. Νομίζω ότι αυτό που λέει ο αδερφός μου είναι λάθος, όσο νευρική κι αν είναι η νύφη μου. Ο αδερφός μου είναι ήρεμος από φυσικού του και του αρέσουν οι ήρεμες γυναίκες. Αν η σύζυγος το ζητήσει ήρεμα, το πιθανότερο είναι ότι θα πάρει αυτό που θέλει, η ζωή θέλει αμοιβαία κατανόηση.

Χάνια (μητέρα): Ο Θεός με ευλόγησε να αποκτήσω επίγνωση του εαυτού μου όταν έφυγα από τη χώρα και παντρεύτηκα στις ΗΠΑ. Έφτιαξα τη ζωή μου στις ΗΠΑ. Προτού επιστρέψω στο Λίβανο και αποκτήσω την κόρη μου, άρχισα να ανακαλύπτω ποια είμαι και συνειδητοποίησα ότι οι αξίες που μου είχαν δώσει οι γονείς μου ήταν καλές κι ότι δεν έπρεπε να αποκλίνω απ' αυτές.

Για παράδειγμα, ο πατέρας μου μού έμαθε να είμαι ευγενική, ότι πρέπει να πληρώνουμε και την τελευταία δεκάρα ενός χρέους. Από την άλλη, υπάρχουν πράγματα που δεν θα ήθελα να τα ζήσουν τα παιδιά μου. Ο άντρας μου κι εγώ επιλέξαμε αυτά που θέλαμε να μεταδώσουμε στα παιδιά μας. Όλα μου τα παιδιά έχουν ισχυρή προσωπικότητα, αυτό θέλω γι' αυτά – αυτοεκτίμηση, που εγώ δεν έχω... υπέφερα πολύ από την αυτοεκτίμησή μου, ο στόχος μου όπως και του πατέρα τους είναι να ενισχύσουμε την αυτοεκτίμηση και την αυτοπεποίθηση των παιδιών μας.

Η κόρη μου ήταν πάντα το καμάρι κι η χαρά μου κι είναι ακόμα, κι όχι μόνο επειδή είναι [κόρη μου]. Το μόνο που με ανησυχούσε όσο μεγάλωνε και στη σχέση μου μαζί της είναι ότι δεν είναι αρκετά ανοιχτή [προς εμένα], πρέπει πάντα να μαντεύω τι περνάει. Αυτό με κουράζει, μοιάζει στον πατέρα της σ' αυτό... Θα ήθελα λοιπόν αυτή η σχέση να ήταν ευκολότερη. Εγώ μιλάω με ευκολία και μου είναι δύσκολο να είμαι με κάποιον που δεν κάνει το ίδιο. Προσπαθώ λοιπόν να σεβαστώ [αυτή τη διαφορά], αλλά εξακολουθεί να μου είναι δύσκολο.

Χάνια (μητέρα): Σοβαρά! [σχετικά με την συμμόρφωση με τις κοινωνικές νόρμες που αφορούν την εμφάνιση]. Το να φτιάχνεις τα φρύδια σου ώστε να ταιριάζουν με τις κοινωνικές νόρμες είναι το ευκολότερο απ' όλα, η κοινωνία δίνει στον εαυτό της το δικαίωμα να ρωτάει, να παρεμβαίνει, να κριτικάρει τον τρόπο με τον οποίο ντύνεται [η κόρη μου]. Αυτό ήταν πολύ ενοχλητικό. Δεν την ενδιαφέρει καθόλου το στιλ. Αυτό ήταν μεγάλο πρόβλημα και την ίδια στιγμή μισούσα πραγματικά τον εαυτό μου όποτε της έλεγα να είναι λίγο περισσότερο στη μόδα. Προσπαθώ όσο μπορώ τώρα, εκείνη θεωρεί ότι ανακατεύομαι πολύ, δεν ξέρω τη γνώμη της για το θέμα αλλά τώρα δεν ανακατεύομαι καθόλου, παρά μόνο με ανάλαφρη διάθεση.

ΚΑΘΟΡΙΣΤΙΚΕΣ ΣΤΙΓΜΕΣ ΣΤΟ ΤΑΞΙΔΙ ΜΗΤΕΡΑΣ-ΚΟΡΗΣ

Οι συζητήσεις μας διερεύνησαν τις βασικές ιστορίες και τα σημεία καμπής σε σχέση με τη σεξουαλικότητα, τις σχέσεις και τα αναπαραγωγικά δικαιώματα στο κοινό ταξίδι που κάνουν μητέρες και κόρες. Οι ιστορίες αυτές περιλάμβαναν συνειδητές αποφάσεις να πάνε ενάντια στο ρεύμα σε μια πατριαρχική κοινωνία. Για παράδειγμα, η εμπειρία του αναπτυξιακού σταδίου της εφηβείας περιλάμβανε πολλές σημαντικές συζητήσεις για την εμμηνόρροια, τις σωματικές αλλαγές, τη συνουσία και την εγκυμοσύνη.

Χάνια (μητέρα): Όπως κι αν είναι μια γυναίκα όταν ξυπνάει, απεριποίητη ή ό,τι άλλο, για μένα δεν κάνει διαφορά. Αυτό που με νοιάζει είναι η σχέση που έχει με τον εαυτό της, αν αισθάνεται άνετα όπως είναι. Αλλά η κοινωνία δίνει πάνω απ' όλα αξία στην εμφάνιση της γυναίκας. Αυτό με έχει φέρει

σε πολύ δύσκολη θέση. Κάποιες φορές μισώ τον εαυτό μου – η κόρη μου αισθάνεται την πίεση να κάνει αποτρίχωση, να βγάζει τα φρύδια της, κ.λπ. αλλά δεν θέλει να το κάνει. Είναι επαναστάτρια... ρωτάει, γιατί; Είμαι μαζί της, αλλά την ίδια στιγμή έρχομαι σε δύσκολη θέση. Στην περιοχή όπου ζω, οι άνθρωποι έχουν μεγάλη εμμονή με την εμφάνισή τους.

Ράνα (κόρη): Η μητέρα μου με προετοίμασε για τον ερχομό της εμμηνόρροιας από την εμπειρία της. Ήταν παιδί και την πρώτη φορά που αδιαθέτησε φοβήθηκε πολύ γιατί κανείς δεν την είχε προετοιμάσει. Οι φίλες μου έκλαιγαν πολύ και φοβόντουσαν, ενώ εγώ ήμουν πολύ πιο άνετη και έτοιμη επειδή η μητέρα μου με είχε ήδη προετοιμάσει.

Μούνα (κόρη): Σε ανανεώνει, ακόμα και ψυχολογικά, νιώθεις τη διαφορά, και όχι μόνο με το σώμα. Όταν τελειώνει αισθάνομαι άνετα. Κατά τη διάρκεια της εμμηνόρροιας είμαι πολύ εκνευρισμένη. Μετά αισθάνομαι μεγάλη αρμονία ανάμεσα στο σώμα και την ψυχή. Νιώθω ανανεωμένη μετά την εμμηνόρροια.

Σχετικά με τη συνουσία, ακούσαμε τις εξής αφηγήσεις.

Νούχα (κόρη): Ρωτούσα τη μητέρα μου για την πρώτη εμπειρία, πώς συμβαίνει, σε τι διαφέρει, πώς είναι σε σύγκριση με τις άλλες; Πώς βιώνουν οι γυναίκες το ίδιο πράγμα με διαφορετικούς τρόπους και γιατί;

Τα περισσότερα κορίτσια μαθαίνουν για τη σεξουαλικότητα από το διαδίκτυο ή η μία από την άλλη ή από αγόρια, αλλά εγώ έμαθα από τη μητέρα μου. Αργότερα συνειδητοποίησα ότι αυτό είναι σπάνιο.

[Στρέφεται στη μητέρα της] Περίμενες μέχρι που ήμουν έτοιμη να ακούσω τις απαντήσεις, αλλά εγώ ήμουν έτοιμη και περιμένα για πολύ καιρό.

Χάνια (μητέρα): Έδωσα στην κόρη μου την εξής συμβουλή – δοκίμασε οτιδήποτε στη ζωή σου εκτός από δύο πράγματα: μη διανοηθείς ποτέ να πειραματιστείς με ναρκωτικά, γιατί αλλάζουν τη χημεία του σώματος, και μην κοιμηθείς με κανέναν χωρίς αντισύλληψη. Τα λάθη σε αυτά τα ζητήματα δεν διορθώνονται.

Ράνα (κόρη): Το μήνυμα που πήρα από τη μητέρα μου ήταν ότι το προγαμιαίο σεξ δεν είναι απαραίτητη προϋπόθεση. Αυτό με κάνει να αισθάνομαι άνετα όταν έχω σχέση με κάποιον νεαρό άντρα και συγχρόνως δεν αισθάνομαι την πίεση να κάνω σεξ.

Ας δούμε τώρα την εμπειρία της Μαριάμ σχετικά με την εγκυμοσύνη.

Μαριάμ (μητέρα): Έλεγα στην κόρη μου ότι η εγκυμοσύνη ήταν η πιο όμορφη περίοδος της ζωής μου. Ότι ένιωθα το μωρό μέσα μου, της έλεγα πώς κουβέντιαζα μαζί της όσο βρισκόταν στην κοιλιά μου, έφτιαχνα τη σχέση μου μαζί της, κάθε φορά που κουνιόταν ήταν πηγή χαράς. Της έλεγα ότι οι δύο τρεις πρώτοι μήνες ήταν δύσκολοι, έκανα εμετούς και τέτοια, αλλά η συνέχεια με αποζημίωσε και με το παραπάνω. Της έλεγα ακόμα και για τον τοκετό, ότι ο άντρας μου τον μαγνητοσκόπησε κι εγώ δεν ένιωθα τον πόνο.

Ράνα (κόρη): Θυμάμαι ότι συζητούσαμε με τη μητέρα μου για τις γυναίκες που αποδέχονται το ρόλο τους στο γάμο, στο μεγάλωμα των παιδιών, αλλά όχι στο γάμο σαν σχέση ανάμεσα στον άντρα και τη γυναίκα. Συμφωνούσαμε επίσης ότι η σχέση πριν από το γάμο δεν θα βελτιωθεί αναγκαστικά με το γάμο. Οι περισσότερες μητέρες μιλάνε στις κόρες τους για την πρώτη νύχτα του γάμου, για να συνδέσουν στο μυαλό τους το σεξ με το γάμο. Η μητέρα μου δεν το έκανε, κι αυτό ήταν πολύ καλό γιατί δεν ένιωθα ντροπή αν αισθανόμουν έλξη για έναν νέο άντρα.

ΔΙΑΓΕΝΕΑΚΕΣ ΠΡΟΚΛΗΣΕΙΣ, ΕΝΤΑΣΕΙΣ ΚΑΙ ΑΝΤΙΘΕΣΕΙΣ

Στις συνομιλίες τους, οι μητέρες και οι κόρες εντόπισαν καίριες προκλήσεις σε διάφορους τομείς της ιδιωτικής και της δημόσιας ζωής. Σε αυτές περιλαμβάνονταν οι έμφυλες σχέσεις εξουσίας, η βία κατά των γυναικών, η έμφυλη ταυτότητα και ο σεξουαλικός προσανατολισμός. Υπάρχουν και άλλα ζητήματα που περιλαμβάνουν αποφάσεις όπως η άμβλωση, η διαπραγμάτευση για το μέγεθος της οικογένειας, η σημασία της επικοινωνίας, καθώς και ο αντίκτυπος της προσφυγικής συνθήκης.

Μούνα (κόρη): Στην κοινωνία μας, οι άντρες μπορούν να μιλάνε για τα προσωπικά τους πιο ανοιχτά, πιο ελεύθερα. Οι άνθρωποι τους επικροτούν... Μπράβο, συγχαρητήρια! Από την άλλη, τα κορί-

τσια δεν μιλάνε, δεν μπορούν να μοιραστούν πολλά, ιδίως αν έχουν πολλές εμπειρίες στο πεδίο των σχέσεων, γιατί τότε δεν θα σταματούσαν να τις κουτσομπολεύουν. Τα κορίτσια φοβούνται τη γνώμη της κοινωνίας, γι' αυτό σιωπούν.

Η βία κατά των γυναικών είναι μία ακόμα βασική πρόκληση που εκφράστηκε...

Μούνα (κόρη): Ξέρω ότι η βία κατά των γυναικών έχει τόσες όψεις – οικονομική, σεξουαλική, σωματική και λεκτική, ψυχολογική.

Σάμια (μητέρα): Ο εξαναγκασμός σε σεξουαλική επαφή μπορεί να γίνει με το ξύλο, που είναι μια μορφή βίας. Υπάρχουν πολλοί τύποι, όχι αναγκαστικά σωματικοί, μπορεί να είναι λεκτική ή ψυχολογική βία.

Μιζιάνα (μητέρα): Όταν μια γυναίκα είναι κουρασμένη κι ο άντρας δεν είναι... ο άντρας επιμένει να κάνουν σεξ... οπότε πρέπει να γίνει... Αυτό θέλει εκείνος... Στη δική μου περίπτωση, κάποιες φορές με αναγκάζει και κάποιες όχι.

Μούνα (κόρη): Συχνά μας απειλούν με ιστορίες για εγκλήματα τιμής. Αν μαθευτεί ότι μια κοπέλα έκανε σεξ με κάποιον, μπορεί να τη σκοτώσουν, κι η τάση αυτή αυξάνεται.

Σάμια (μητέρα): Είχα μια πολύ άσχημη εμπειρία που είναι μαζί μου ακόμα και σήμερα. Όταν ήμουν παιδί, είχαμε έναν συγγενή που ερχόταν και τον φιλοξενούσαμε. Γιατί φοβόμουν; Γιατί κοιμόταν στο κρεβάτι μας και φρόντιζε πάντα να μπορεί να με αγγίζει. Δεν θα το έκανα ποτέ αυτό στα παιδιά μου, να αφήσω κάποιον να κοιμηθεί στο δωμάτιό τους.

Ο άντρας μου είναι ζηλιάρης. Δεν μπορεί ούτε να ανταποκριθεί στις [οικονομικές] υποχρεώσεις του, οπότε όλο το βάρος κι οι υποχρεώσεις πέφτουν σε μένα, εκείνος είναι εξαρτημένος. Αλλά όταν δεν γίνεται το δικό του, υψώνει τη φωνή και μπορεί να προσπαθήσει και να με χτυπήσει, αν και δεν πονάει τόσο που να μην το αντέχω.

Μια άλλη δυσκολία είναι η έμφυλη ταυτότητα και ο σεξουαλικός προσανατολισμός. Ακολουθούν κάποιες σκέψεις.

Χάνια (μητέρα): Η κόρη μου κι εγώ μιλούσαμε για τον σεξουαλικό προσανατολισμό, όταν συζητούσαμε για ταινίες και τέτοια. Της έλεγα ότι τα [ΛΟΑΤΚΙ] άτομα είχαν προβλήματα στην παιδική τους ηλικία κι ότι αυτό είναι κάτι που μπορεί να διορθωθεί με θεραπεία κι εκείνη μου έλεγε ότι κάνω λάθος, ότι υπάρχουν άνθρωποι που γεννιούνται έτσι. Αυτό εξακολουθώ να μην το καταλαβαίνω, ακόμα και στα 56 μου, αλλά οι γνώσεις κι οι αντιλήψεις μου σ' αυτό το ζήτημα είναι περιορισμένες... τα έχω χαμένα.

Δεν αιφνιδιάστηκα όταν η κόρη μου μας το είπε, είχα κάποιες αμφιβολίες, αλλά πάντα φανταζόμουν ότι θα μοιραζόταν τη ζωή της με έναν άντρα. Ξέρω ότι βασανίστηκε για κάποιο καιρό μέχρι να μου το πει. Νόμιζα ότι η οικογένειά μας ήταν ανοιχτόμυαλη, αλλά όπως φαίνεται όχι αρκετά ώστε να μας μιλήσει.

Νούχα (κόρη): Πριν κάνω come out ως ΛΟΑΤΚΙ... αυτό απλά δεν υπήρχε στο κοινωνικό μου περιβάλλον.

Ας δούμε τώρα κάποιες σκέψεις για την άμβλωση.

Νούχα (κόρη): Δεν ξέρω τι θα έκανα αν βρισκόμουν σε αυτή την κατάσταση, αλλά αυτό που ξέρω σίγουρα είναι ότι οι άνθρωποι πρέπει να έχουν το δικαίωμα να επιλέγουν. Το ερώτημα όμως είναι, σχετικά με τι; Το δικαίωμα σε ασφαλή έκτρωση; Η μαμά μου, ας πούμε, νομίζω πως συμφωνεί μαζί μου στο ζήτημα της ασφάλειας, αλλά όχι και στο ηθικό κομμάτι.

Ράνα (κόρη): Πιστεύω ότι η άμβλωση δεν πρέπει να επιτρέπεται και πριν προκύψει μια τέτοια κατάσταση –όταν κάποιος αποφασίζει ότι δεν θέλει άλλα παιδιά– πρέπει να πηγαίνει στο γιατρό και να παίρνει πράγματα που εμποδίζουν την εγκυμοσύνη κι αυτό είναι όλο. Αν συμβεί μια εγκυμοσύνη, και δεν τη θέλω ούτε εγώ ούτε το άλλο πρόσωπο, τότε πρέπει να βρούμε μια λύση... γιατί τελικά είναι κι αυτό ένας άνθρωπος με δικαιώματα, δεν μπορούμε να το ρίξουμε.

Μαριάμ (μητέρα): Ξέρουν για την άμβλωση, αυτή κι η αδερφή της, γιατί ξέρουν πώς συμβαίνει.

Τώρα το πρόβλημα της προσφυγικής συνθήκης, διαβάστε...

Μιζιάνα (μητέρα): Η κόρη μου πρέπει να μάθει για τα θέματα σχετικά με τη σεξουαλικότητα μόνο όταν θα σκοπεύει να παντρευτεί. Αλλά όταν βγαίνει με τις συνομήλικές της, λένε έτσι κι αλλιώς διάφορα. Εμείς δεν το επιτρέπουμε [στις δικές μας νόρμες]... δεν είναι η χώρα μας εδώ και φοβάμαι ότι η κόρη μου παίρνει βλαβερές πληροφορίες.

Νάγια (κόρη): Δεν παράτησα το σχολείο, μου το σταμάτησαν οι γονείς μου επειδή εδώ στη Βυρητό το κόστος της εκπαίδευσης είναι υψηλό. Ήταν απόφαση της μητέρας μου, κι έτσι προτίμησα να σταματήσω να βγαίνω με τις φίλες μου γιατί εκείνες συνέχιζαν τις σπουδές τους και ανήκαν σε μια άλλη, πιο ανοιχτή κουλτούρα, διαφορετική από εκείνη στην πατρίδα μου, τη Συρία.

ΠΡΟΣΩΠΙΚΗ ΙΚΑΝΟΤΗΤΑ ΑΥΤΕΝΕΡΓΕΙΑΣ ΚΑΙ ΑΜΟΙΒΑΙΑ ΜΑΘΗΣΗ ΓΙΑ ΤΗΝ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΑΛΛΑΓΗ

Ακολουθούν αφηγήσεις από μητέρες και κόρες σχετικά με συγκεκριμένες πληροφορίες, επιλογές και κοινή ενδυνάμωση που μεταφράζονται σε προσωπική ικανότητα αυτενέργειας σε ζητήματα σεξουαλικότητας, σχέσεων και αναπαραγωγικών δικαιωμάτων. Στις αξίες που αναφέρθηκαν περιλαμβάνονταν η δικαιοσύνη, η ειλικρίνεια, η αγάπη, η ιδιωτικότητα, η ανεξαρτησία και η αυτονομία. Οι συζητήσεις με τις μητέρες και τις κόρες αποκάλυψαν επίσης την αντίληψή τους για τη σεξουαλική αγωγή.

Μούνα (κόρη): Ποιες είναι οι γυναικείες ιδιότητες; Νομίζω το θάρρος και η δικαιοσύνη – εννοώ, το να αντιστέκεσαι στην αδικία. Η μητέρα μου μου έλεγε ιστορίες για πράγματα που της έχουν συμβεί, όταν έβλεπε μια αδικία πάντα μιλούσε.

Μαριάμ (μητέρα): Είπα στην κόρη μου ότι η βάση μιας σεξουαλικής σχέσης πρέπει να είναι η αγάπη.

Χάνια (μητέρα): Η Νούχα είναι το καμάρι μου κι η χαρά μου, είναι πραγματική κυρία. Το μόνο πράγμα που με ενοχλούσε όταν μεγάλωνε ήταν ότι δεν ανοίγεται. Έπρεπε πάντα να μαντεύω τι περνούσε. Εύχομαι να ήταν λίγο ευκολότερη η σχέση μας. Εγώ είμαι τύπος που μπορεί να εκφράζεται και με δυσκολεύει η επικοινωνία με κάποιον που δεν το κάνει.

Ράνα (κόρη): Έμαθα να είμαι δυνατή και να μην εξαρτώμαι από κανέναν – άντρα ή οποιονδήποτε. Έμαθα να επιδιώκω να μορφωθώ και να δουλεύω και να μην εξαρτώμαι [οικονομικά] από κανέναν, μπορώ να κάνω τα πάντα μόνη μου. Η μητέρα μου πάντα μου έλεγε ότι δεν πειράζει αν μια νέα γυναίκα δεν ξέρει να μαγειρεύει ή να καθαρίζει, δεν την κάνει να φαίνεται άσχημα, το πιο σημαντικό ζήτημα είναι η μόρφωσή σου, εστίασε σ' αυτό, έτσι μου έλεγε η μητέρα μου.

Σάμια (μητέρα): Η Ναουάλ Σααντάουι (μια αράβισσα φεμινίστρια) δηλώνει ότι το έμβρυο ανήκει κυριολεκτικά στη γυναίκα... Η μητέρα μου με προετοίμασε υπόρρητα ώστε να αποδεχτώ αυτή την ιδέα, χωρίς να το λέει, θυμάμαι το ντοκιμαντέρ για την ανάπτυξη του εμβρύου. Είναι κάτι πολύ όμορφο... Θα ήθελα να κάνω το ίδιο με τα παιδιά μου, αλλά δεν ξέρω πώς.

Ράνα (κόρη): Θέλω να μάθω γιατί είναι τόσο δύσκολο να βρει απόλαυση μια γυναίκα σε μια ερωτική σχέση, εννοώ για τον άντρα είναι πολύ εύκολο να «τελειώσει» πρώτος.

Σχετικά με την επιλογή, ας εξετάσουμε τα παρακάτω για την άμβλωση και το σώμα.

Νάγια (κόρη): Η μητέρα μου κι εγώ δεν μιλήσαμε ποτέ για την άμβλωση, ούτε βέβαια για το σεξ. Θεωρούσε τα ζητήματα αυτά πολύ ευαίσθητα. Οι γονείς πρέπει να ευαισθητοποιούν τα παιδιά τους. Οι νέες γυναίκες ψάχνουν μόνες τους στο διαδίκτυο. Ωστόσο, αυτό που μου έδωσε η μητέρα μου ήταν τα θεμέλια για να αναζητώ τη γνώση και να αναγνωρίζω τη σωστή γνώση σε συγκεκριμένα ζητήματα όπως η άμβλωση.

Νούχα (κόρη): Η μητέρα μου μου έλεγε, είναι το σώμα σου κι εσύ αποφασίζεις. Κανείς δεν μπορεί να σε αναγκάσει να κάνεις οτιδήποτε, εσύ αποφασίζεις. Μου τόνιζε ότι πρέπει να λέω όχι όταν χρειαζόταν να πω όχι κι ότι πρέπει να λέω γιατί. Πρέπει πρώτα να έχω αυτοεκτίμηση για να πω όχι.

Τέλος, για την ενδυνάμωση.

Μαριάμ (μητέρα): Η κόρη μου πρέπει να ξέρει ότι είναι δυνατή και ικανή.

Ράνα (κόρη): Η κόρη αποκτά την αυτοπεποίθησή της από την υποστήριξη της μητέρας.

Η σχέση μητέρας-κόρης μπορεί να είναι πολύ ισχυρή ως προς την αμοιβαία μάθηση, για παράδειγμα

στον τομέα της σωματικής αυτονομίας και των δικαιωμάτων. Ας εξετάσουμε αρχικά την αμοιβαία μάθηση μεταξύ μητέρας και κόρης.

Μαριάμ (μητέρα): Μπορεί να μιλάμε για μια ιστορία που ακούσαμε ή για ένα θέμα για το οποίο διαβάσαμε, και συζητάμε. Τώρα μαθαίνω εγώ απ' την κόρη μου.

Ράνα (κόρη): Όταν μεγάλωνα, η μητέρα μου με έκανε να αισθάνομαι ότι είναι φυσιολογικό να είμαι αυτή που θέλω να είμαι, στην πραγματικότητα ότι έχω το δικαίωμα να είμαι όπως θέλω να είμαι και να σκέφτομαι έτσι.

Τώρα, σχετικά με την αυτονομία, ας εξετάσουμε τις παρακάτω σκέψεις.

Ράνα (κόρη): Υπήρξε μια επανάσταση στην οικογένεια της γιαγιάς μου όταν η γιαγιά αποφάσισε να κρατήσει το μωρό. Της είπαν ότι η απόφαση για την άμβλωση δεν ήταν δική της, αλλά του άντρα της. Εκείνη ωστόσο δήλωσε ότι αυτή το φορά ήθελε να το κρατήσει. Δεν έλαβε υπόψη την άποψη του άντρα της όταν είπε δεν θέλω να κάνω άμβλωση, θέλω να κατέβω αμέσως από το λεωφορείο, θέλω να κρατήσω αυτό το μωρό.

Μούνα (κόρη): Η μητέρα μου κι εγώ δεν μιλήσαμε ποτέ για την άμβλωση, ούτε μία φορά, ούτε και για το σεξ βέβαια, δεν αγγίζαμε ποτέ αυτά τα ζητήματα που τα θεωρεί πολύ ευαίσθητα. Οι γονείς πρέπει να ευαισθητοποιούν τα παιδιά τους. Μερικές κόρες ψάχνουν μόνες τους στο διαδίκτυο. Δεν μιλούσαμε ευθέως για τα θέματα αυτά, οι κουβέντες της μου έδωσαν τα θεμέλια για να μάθω μόνη μου πώς να βρίσκω τις σωστές πληροφορίες για οποιοδήποτε ζήτημα, δηλαδή να βρω τις σωστές πληροφορίες για την άμβλωση, ότι είναι δικαίωμα της γυναίκας αν θα κάνει άμβλωση ή όχι.

ΠΡΟΣ ΥΓΙΕΣΤΕΡΕΣ ΣΧΕΣΕΙΣ ΜΗΤΕΡΑΣ-ΚΟΡΗΣ ΜΕΣΩ ΤΗΣ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗΣ ΑΛΛΑΓΗΣ

Στις συζητήσεις που ακολουθούν, κυρίως σχετικά με την ισότητα των φύλων, την ποιότητα των σεξουαλικών σχέσεων, τη συναίνεση και την απόλαυση εκφράζονται κοινωνικές αλλαγές. Άλλα ζητήματα ήταν οι άντρες και η ποινικοποίηση της ευαισθητοποίησης για την έμφυλη βία και της σεξουαλικής αγωγής στα σχολεία.

Μαριάμ (μητέρα): Ανάμεσα σε δύο ανθρώπους πρέπει να υπάρχει ισότητα ανεξάρτητα από το φύλο τους.

Ράνα (κόρη): Η ισότητα πρέπει να είναι από τον ένα άνθρωπο στον άλλο, ένας νέος άντρας που έχει να κάνει με έναν άλλο νέο άντρα πρέπει να είναι το ίδιο σαν να είχε να κάνει με μια νέα γυναίκα.

Νούχα (κόρη): Αυτό το πράγμα –η ισότητα των φύλων– δεν υπάρχει αυτή τη στιγμή στο Λίβανο, και σε πολλές άλλες χώρες, όχι μόνο σ' εμάς. Η ισότητα πρέπει να υπάρχει απ' όλες τις απόψεις, για παράδειγμα στο σπίτι ισότητα σημαίνει ότι κάνει κι αυτός δουλειές του σπιτιού, το νοικοκυριό δεν περιορίζεται στις γυναίκες. Στο χώρο εργασίας, φαίνεται ότι πάντα αν ένας άντρας και μια γυναίκα έχουν την ίδια θέση, εκείνος θα πληρώνεται περισσότερο. Αυτό δείχνει απουσία ισότητας και θα έπρεπε να διορθωθεί.

Μαριάμ (μητέρα): Ρωτάτε τη γνώμη μου για την ισότητα; Αυτό σημαίνει σεβασμό για την ιδιωτικότητα της γυναίκας και του άντρα. Η ισότητα είναι ισοδυναμία – ισοδυναμία στις ευκαιρίες, τη δικαιοσύνη, το σεβασμό (κανείς δεν είναι καλύτερος από οποιονδήποτε άλλο), δεν υπάρχει ανώτερο φύλο. Αυτό που δεν σημαίνει είναι ότι η γυναίκα πρέπει να γίνει σαν άντρας. Αντίθετα, η ισότητα σημαίνει για τη γυναίκα να είναι σε αρμονία με τη θηλυκότητά της, που έχει τις δυνάμεις όπως και τις αδυναμίες της.

Νούχα (κόρη): Όλοι πρέπει να έχουν πρόσβαση σε ίσα δικαιώματα γιατί όλοι είναι ίσοι, όλοι γεννιούνται ίσοι. Είναι απαράδεκτο να λέμε ότι υπάρχει ανώτερο φύλο ή ότι κάποιος πρέπει να έχει περισσότερα προνόμια από κάποιον άλλο. Ωστόσο, πρέπει την ίδια στιγμή να λαμβάνουμε ιδιαίτερα υπόψη τις ανάγκες, οι σωματικές και οι συναισθηματικές ανάγκες των αντρών είναι διαφορετικές από εκείνες των γυναικών. Επίσης, δεν μπορούμε να γενικεύσουμε και να πούμε ότι όλες οι γυναίκες έχουν τις ίδιες ανάγκες κι όλοι οι άντρες τις ίδιες ανάγκες. Το ζήτημα λοιπόν είναι να συμπεριλαμβανούμε και να ακούμε όλες τις ομάδες και να αναγνωρίζουμε τις αντίστοιχες ανάγκες και επιθυμίες τους προκειμένου να έχουν μια καλή ποιότητα ζωής, ώστε οι άντρες και οι γυναίκες να μπορούν να συνυπάρχουν με ευκολία.

Η έμφυλη βία είναι ένας ακόμα τομέας που χρειάζεται αλλαγή.

Μαριάμ (μητέρα): «Σε πλήγωσε;» Όταν οι άνθρωποι κάνουν μια τέτοια ερώτηση υπαινίσσονται ότι δεν πειράζει να χτυπάς, πειράζει να πληγώνεις. Επιπλέον, όταν λες σε κάποιον για έναν άντρα που χτυπάει τη γυναίκα του χρησιμοποιώντας επικριτικό τόνο, μπορεί να τον στιγματίζεις αλλά μπορεί υπόρρητα να του βρίσκεις δικαιολογίες.

Όταν μια γυναίκα πηγαίνει στο αστυνομικό τμήμα και διαμαρτύρεται ότι τη δέρνουν, συνήθως λένε ότι είναι απλά λίγο ξύλο και θα αφήνουν το δράστη ελεύθερο. Το ίδιο συμβαίνει και με τη σεξουαλική παρενόχληση. Εξίσου ένοχες είναι διάφορες όψεις της κουλτούρας μας –κάποια γνωστά ρητά, από τραγούδια, από ιστορίες– αισθάνεσαι ότι η κοινωνία εγκρίνει αυτή την πράξη.

Η Νουρ, για παράδειγμα, αποφάσισε να μη φορέσει το μαντίλι της [χιτζάμπ] κι η κακοποίηση που δέχτηκε στα μέσα κοινωνικής δικτύωσης είναι απίστευτη... προσωπικά κάνω αναφορά σε κάθε σελίδα που ενθαρρύνει τη βία, το κάνω αμέσως. Πώς επιτρέπουν αυτοί οι άνθρωποι στον εαυτό τους να θέτουν σε κίνδυνο τη ζωή μιας γυναίκας που δεν γνωρίζουν; Δεν γνωρίζουν επίσης γιατί αποφάσισε αρχικά να βγάλει το μαντίλι, πώς τολμάνε να δίνουν στον εαυτό τους αυτό το δικαίωμα; Τι θράσος!

Σάμια (μητέρα): Έχω υποστεί πολλή βία στη ζωή μου. Είναι τόσο άσχημο. Πιστεύω ότι ο άντρας πρέπει να είναι υπόλογος ακόμα κι αν η βία είναι λεκτική.

Σκεφτείτε την ανάγκη για αλλαγή σχετικά με τη συναίνεση στις σεξουαλικές σχέσεις. Υπάρχει ανάγκη ευαισθητοποίησης σχετικά με τη συναίνεση και τους περιορισμούς στις σεξουαλικές σχέσεις. Παρακολουθήστε τις παρακάτω σκέψεις.

Μούνα (κόρη): Είναι πολύ εύκολο να κάνεις εξαναγκαστικό σεξ, είναι πολύ εύκολο. Επειδή αν πούμε ότι είναι δύσκολο για τη γυναίκα να νιώσει απόλαυση, αυτό σημαίνει ότι αισθάνεσαι εξαναγκασμένη στο 100% των περιπτώσεων. Πρέπει να αυξήσουμε την ευαισθητοποίηση των γυναικών και να μην επιτρέψουμε να υπάρχει αυτή η κατάσταση, πρέπει να ευαισθητοποιήσουμε τις γυναίκες, αλλά και τους άντρες.

Νάγια (κόρη): Η γυναίκα δεν πρέπει να κάνει τίποτα δια της βίας. Ειλικρινά, πρέπει να είμαστε απόλυτα πρόθυμες σε προσωπικό επίπεδο. Δεν πρέπει να κάνουμε ποτέ τίποτα με το ζόρι σε αυτή τη θέση.

Για την ανάγκη να αλλάξει η κοινωνία μας ώστε να αποδέχεται το σεξ ως μια απολαυστική πράξη για τις γυναίκες, παρακολουθήστε τις παρακάτω σκέψεις.

Νούχα (κόρη): Είναι δικαίωμά τους να παίρνουν απόλαυση με με όποιον κι αν είναι. Η σεξουαλική εμπειρία, αν τη θέλεις, είναι σημαντικό να δίνει απόλαυση.

Η γνώση και η ευαισθητοποίηση είναι σημαντικές ως όψεις της κοινωνικής αλλαγής, ακούστε αυτές τις σκέψεις.

Σάμια (μητέρα): Η κόρη μου η Μούνα κι εγώ έχουμε συζητήσει για τη σεξουαλικότητα γιατί, όπως είπα, είχε έρθει σε επαφή με αυτό το θέμα από το σχολείο. Είμαστε κι οι δύο ο τύπος που έχει μελετήσει, που γνωρίζει και μπορούμε να μιλήσουμε μαζί, να διαφωνήσουμε και να εκφράσουμε τις απόψεις μας σε τέτοια ζητήματα.

Μούνα (κόρη): Ναι, φυσικά το σχολείο παίζει ρόλο στη μάθηση για τη σεξουαλικότητα. Η μητέρα μου μου έλεγε, όταν μεγαλώσεις αυτό κι εκείνο... και μου μάθαινε πράγματα απ' όταν ήμουν μικρή, έτσι κάτι ήξερα. Έπειτα μια ΜΚΟ που λεγόταν Movement Social ήρθε στο σχολείο μας όταν ήμουν στην έκτη δημοτικού και πήραν χωριστά τα κορίτσια κι άρχισαν να μας μαθαίνουν για τα προϊόντα της περιόδου κι άλλα θέματα. Ήταν πράγματα που τα ήξερα ήδη.

Νάγια (κόρη): Έχω συζητήσει πολύ το ζήτημα της σεξουαλικότητας, όχι αναγκαστικά με τη μητέρα μου, μερικές φορές βλέπουμε σειρές στην TV, και μερικές φορές στο γυμνάσιο που πηγαίνω.

κεφάλαιο τέσσερα

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ ΚΑΙ Ο ΤΡΟΠΟΣ ΝΑ ΠΡΟΧΩΡΗΣΟΥΜΕ

Όταν γράφαμε αυτό το βιβλίο, πήραμε συνειδητά την απόφαση να αφήσουμε τις δυνατές ιστορίες των γυναικών από την Κύπρο και το Λίβανο να μιλήσουν από μόνες τους. Στόχος ήταν να πετύχουμε πρωτίστως μια δημιουργική προσπάθεια, που θα ήταν ανοιχτή στην ερμηνεία του καθενός και της καθεμιάς.

Αλλά πέρα από το ρόλο του σαν ένα βιβλίο γεμάτο με ιστορίες που λέγονται σπάνια –αυτές που αφορούν μητέρες και κόρες– το βιβλίο αυτό είναι κι ένα εργαλείο. Συγκεκριμένα, είναι ένα εργαλείο βασισμένο σε φεμινιστικές αρχές που μπορεί να χρησιμοποιηθεί για να εμπλουτίσει το διαπολιτισμικό διάλογο και μάθηση για να επιφέρει κοινωνική και πολιτική αλλαγή. Με δεδομένο το σημερινό κλίμα, με την παγκόσμια πανδημία αλλά και πολλούς οικονομικούς και κοινωνικοπολιτικούς αγώνες να μαίνονται, αυτός παραμένει ένας καθοριστικός αγώνας για τις γυναίκες, πολύ πέρα από την περιοχή της Μεσογείου.

Προχωρώντας, συνενώνουμε βασικές θεματικές που αναδύθηκαν από τις ιστορίες, για να συνθέσουμε τη δική μας ερμηνεία ως ερευνήτριες.

Πρώτον, η προσωπική ικανότητα αυτενέργειας και η αμοιβαία μάθηση και απομάθηση στη σχέση μητέρας-κόρης ήταν κεφαλαιώδους σημασίας για τις γυναίκες. Σε προσωπικό επίπεδο, οι μητέρες και οι κόρες έβλεπαν εξίσου τη μάθηση και την απομάθηση ως ουσιώδες στοιχείο για να αναπτύξουν σεξουαλική ικανότητα αυτενέργειας και υγιέστερες σχέσεις μακροπρόθεσμα.

Κάθε γυναίκα, μητέρα και κόρη, πρέπει να μπορεί να εκφράσει τη φωνή της οποτεδήποτε είναι έτοιμη. Κάθε μητέρα σε αυτό το βιβλίο θέλει ξεκάθαρα να είναι πρότυπο για την κόρη της καθώς εκείνη αρχίζει να παίρνει αποφάσεις. Και κάθε κόρη σπρώχνει τα όρια της παραδοσιακής οικογένειας και των πατριαρχικών θεσμών, κάνοντας βήματα από το να έχει επίγνωση και μόρφωση προς το να έχει τη δική της φωνή και να είναι ορατή στη δημόσια σφαίρα.

Δεύτερον, οι γυναίκες και από τις δύο γενιές αναγνώρισαν την περιεκτική σεξουαλική αγωγή σε όλες τις εκπαιδευτικές βαθμίδες ως απαραίτητο βήμα για την καταπολέμηση του σεξισμού, καθώς και της σεξουαλικής και της έμφυλης βίας. Αυτό συμβαίνει επειδή η κοινωνικοοικονομική ενδυνάμωση και ανεξαρτησία εξαρτάται από την πρόσβαση στην εκπαίδευση και την πληροφόρηση σχετικά με υπηρεσίες σεξουαλικής και αναπαραγωγικής υγείας. Η φτώχεια και η έλλειψη πρόσβασης στη δημόσια υγεία φάνηκε ότι είναι η πραγματικότητα για πολλές περιθωριοποιημένες ομάδες και στις δύο χώρες. Με προτεραιότητές τους την εκπαίδευση, την οικονομική ανεξαρτησία και τον διαγενεακό διάλογο, οι νέες γυναίκες ιδίως θέλουν να τοποθετήσουν τη σεξουαλικότητα, τη σεξουαλική και αναπαραγωγική υγεία και αντίστοιχα δικαιώματα στην κορυφή της ατζέντας για τις χώρες τους.

Αυτό συνδέεται με την ανάγκη για ισχυρότερο δημόσιο λόγο σχετικά με τη σεξουαλικότητα, τη συναίνεση, τον οικογενειακό προγραμματισμό, την αντισύλληψη, την πρόσβαση στην άμβλωση και τα προϊόντα της εμμηνόρροιας. Για παράδειγμα, αυτή τη στιγμή στο Λίβανο, η εμμηνορροιακή φτώχεια πλήττει τον μισό πληθυσμό, που περιλαμβάνει μετανάστριες εργάτριες και προσφύγιες.

Τέλος, οι ιστορίες αυτές αναδεικνύουν την ανάγκη να υπάρχει πρόσβαση σε ασφαλείς χώρους όπου θα μπορεί να εκφράζεται η θηλυκότητα και η σωματική αυτονομία. Το να τολμάς να μιλήσεις σε έντονα σεξιστικά και ξενοφοβικά περιβάλλοντα, που έχουν επηρεαστεί ιστορικά από τη δυτική αποικιοκρατία, τον πόλεμο και τις συγκρούσεις, είναι από μόνο του επαναστατικό.

Οι γυναίκες που μοιράζονται τις ιστορίες τους έχουν αφηγήσει τις συμβάσεις που φιμώνουν και καταπνίγουν τις φωνές που μιλάνε για ζητήματα ταμπού, όπως η σεξουαλικότητα και η σεξουαλική αυτενέργεια. Το ότι μιλάνε ανοιχτά για αυτά τα διαφιλονικούμενα θέματα τις φέρνει στο προσκήνιο του δημόσιου λόγου, με αντίκτυπο τόσο στη δημόσια όσο και στην ιδιωτική σφαίρα.

Στο βιβλίο αυτό, οι γυναίκες έχουν επιστρατεύσει το θάρρος τους για να υπερβούν γεωγραφικούς και πολιτισμικούς χώρους. Έχουν υψώσει τη φωνή τους δυνατά και καθαρά.

Οι ιστορίες αυτές εμπνέουν την κοινωνική αλλαγή. Είναι το μέλλον.

1. Η δευτερογενής έρευνα υπάρχει εδώ: <https://medinstgenderstudies.org/gender-equality-sexual-and-reproductive-health-rights-in-cyprus-and-lebanon-a-needs-assessment/>.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Abdel Khaliq, Z. & Naji, O. (2020). *Gender Equality, Sexual and Reproductive Health/ Rights in Lebanon: A Needs Assessment*. Collective for Research and Training on Development Action. Λίβανος.

Berger, M. T. (2018). Mom, Can We Talk? African American Mothers' and Daughters' Misperceptions on Communication about Sexual Health and Intimacy. *Journal of Colorism Studies*, 3(1), 2-19. Διαθέσιμο στη διεύθυνση <https://search.proquest.com/scholarly-journals/mom-can-we-talk-african-american-mothers/docview/2047421291/se-2?accountid=17200>.

Brock, L., & Jennings, G. (1993). Sexuality Education: What Daughters in Their 30s Wish Their Mothers Had Told Them. *Family Relations*, 42(1), 61-65. DOI:10.2307/584923.

D'Amour, A. The Patriarchy's Damage to Mother/Daughter Relationships [Online]. *On our Moon*. Διαθέσιμο στη διεύθυνση <https://onourmoon.com/the-patriarchys-damage-to-mother-daughter-relationships/>.

Kaili, C., & Kapsou, M. (2021). *Gender Equality and Sexual and Reproductive Health/Rights in Cyprus: A Needs Assessment*. Mediterranean Institute of Gender Studies. Κύπρος.

Lesch, E., & Kruger, L. M. (2005). Mothers, daughters and sexual agency in one low-income South African community. *Social science & medicine* (1982), 61(5), 1072-1082. Διαθέσιμο στη διεύθυνση <https://doi.org/10.1016/j.socscimed.2005.01.005>.

Matyastik Baier, M. E. & Wampler, K. S. (2008). A Qualitative Study of Southern Baptist Mothers' and Their Daughters' Attitudes Toward Sexuality. *Journal of Adolescent Research*, 23(1), 31-54. DOI: 10.1177/0743558407310730.

Mediterranean Institute of Gender Studies. (2021). *Let's talk: Mothers and Daughters - Narratives on Sexuality and Relationships* [Video]. YouTube. Διαθέσιμο στη διεύθυνση <https://www.youtube.com/watch?v=FQzj8R-ntA&t=473s>.

MOTHERS AND *narratives on sexuality*
DAUGHTERS *& relationships*